

ΓΙΩΡΓΟΣ ΒΟΖΙΚΑΣ

Δρ Φιλ., Ερευνητής Κέντρου Λαογραφίας Ακαδημίας Αθηνών

ΟΙ ΕΜΠΟΡΟΠΑΝΗΓΥΡΕΙΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ

Παράδοση και νεωτερικότητα στην εξέλιξη ενός θεσμού

Εισαγωγικά

Ένας σημαντικός θεσμός στην οικονομική-κοινωνική ζωή της παραδοσιακής κοινωνίας, ο οποίος διαδραμάτισε σπουδαίο ρόλο στην γενικότερη ανάπτυξη μεγάλων γεωγραφικών περιφερειών, ήταν τα ονομαζόμενα εμπορικά πανηγύρια ή αλλιώς εμποροπανηγύρεις. Πρόκειται για ένα θεσμό, ο οποίος κατά την περίοδο της οθωμανικής αυτοκρατορίας ήταν ενταγμένος στη λογική του εμπορίου των μακρινών αποστάσεων και υφίσταται την περίοδο αυτή τόσο στον ελλαδικό χώρο όσο και έξω από αυτόν¹. Ο ρόλος των εμποροπανηγύρεων ήταν κυρίως διαμετακομιστικός και συνήθως λάμβαναν χώρα έξω από τις πόλεις². Όπως έχει παρατηρηθεί από σχετικές μελέτες, συνήθως οι αγορές αυτού του τύπου λειτουργούσαν ευρισκόμενες σε στενή χρονική συνάρτηση μεταξύ τους, καθώς το τέλος μιας εμποροπανηγύρης σηματοδοτούσε την έναρξη μιας άλλης, συγκροτώντας με τον τρόπο αυτό ένα δίκτυο αγορών με αλυσιδωτή μορφή³. Ωστόσο, από την εποχή της οθωμανικής αυτοκρατορίας μέχρι σήμερα το εμπορικό πανηγύρι έχει γνωρίσει πολλές αλλαγές, ακολουθώντας διαχρονικά την ιστορική εξέλιξη της ανθρωπότητας. Οι εμποροπανηγύρεις γεννιούνται, πεθαίνουν και ξαναγίνονται, ανάλογα τις ανάγκες της τοπικής κοινωνίας και οικονομίας.

¹ F. Braudel, *Υλικός πολιτισμός, οικονομία και καπιταλισμός (15ος – 18ος αιώνας)*, τόμ. Β', (μτφρ. Φίλιππος Δρακονταειδής), Αθήνα 1998, σ. 82-97. Βλ. Ν.Γ. Λέκκας, *Αγοραί - εμποροπανηγύρεις - εκθέσεις (ειδικά εκθέσεις - εβδομάδες - διαγωνισμοί - χρηματιστήρια εμπορευμάτων)*, Αθήνα 1934.

² Ε. Βουτσοπούλου, «Πόλη και εμποροπανήγυρη», *Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου Ιστορίας, Νεοελληνική πόλη: Οθωμανικές κληρονομίες και Ελληνικό κράτος*, τ. Β', Αθήνα 1985, σ. 439.

³ T. Stoianovich, «Ο κατακτητής ορθόδοξος Βαλκάνιος έμπορος» (μτφρ. Δώρα Μαμαρέλη), στο: Σ.Ι. Ασδραχάς (επιμ.), *Η οικονομική δομή των Βαλκανικών χωρών στα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας ιε' - ιθ' αι.*, Αθήνα 1979, σ. 289-345. Βλ. F. Braudel, *Υλικός πολιτισμός, οικονομία και καπιταλισμός*, ό.π., σ. 94-95. Βλ. Κ. Καρανάτσης, «Οι ετήσιες περιοδικές αγορές στην Ήπειρο (17ος - 18ος αι.): συμβολή στη μελέτη της εμποροπανηγύρης», *Τα Ιστορικά*, τόμ. 11/τχ. 21 (1994), σ. 331-338. Βλ. Ν.Γ. Σβορώνος, *Το εμπόριο της Θεσσαλονίκης τον 18ο αιώνα*, Αθήνα 1996, σ. 143-251. Π.Ι. Καμηλάκης, «Τα παζάρια του Σεπτέμβρη», *Η Καθημερινή*, (ένθετο, Επτά Ημέρες), 02.09.2001, σ. 32-33. Για τη σύγχρονη εκδοχή της αλυσιδωτής μορφής του θεσμού μέσα σε αστικό περιβάλλον βλ. Γ. Βοζίκας, «Οι υπαίθριες αγορές των θρησκευτικών πανηγυριών στην πρωτεύουσα», *Λαογραφία*, 41 (2007-2009), σ. 195-214.

Σήμερα στην Ελλάδα πολλές από τις ένδοξες εμποροπανηγύρεις που γνωρίσαμε στο παρελθόν δεν υπάρχουν πια, ενώ όσες επιβιώνουν έχουν, σε σύγκριση με τα περασμένα χρόνια, περιορισμένη ακτινοβολία. Είναι κυρίως τοπικού χαρακτήρα και παρουσιάζουν αλλαγές στο είδος και στο εύρος των εμπορικών δραστηριοτήτων τους καθώς και στο ύψος των συναλλαγών. Όμως παρά την περιορισμένη τους ακτίνα δράσης ορισμένες από αυτές εξακολουθούν να λειτουργούν και να προσελκύουν επισκέπτες από τις γύρω περιφέρειες. Παράλληλα νέου τύπου αγορές εμφανίζονται στο προσκήνιο αναθεώνοντας το θεσμό και εκφράζοντας ταυτόχρονα αντίστοιχες αλλαγές στους οικονομικούς αλλά και ιδεολογικούς προσανατολισμούς της κοινωνίας.

Όταν μιλούμε για εμποροπανηγύρεις, τουλάχιστον έτσι όπως τις γνωρίσαμε στη νεότερη ιστορία της Ελλάδας, αναφερόμαστε στις ετήσιες περιοδικές αγορές, οι οποίες συχνά αποκαλούνται απλώς *πανηγύρια* ή *παζάρια*. Οι αγορές αυτές είχαν τη μορφή μιας μεγάλης και οργανωμένης συγκέντρωσης αγοραστών και πωλητών (συχνά οι ιδιότητες αυτές συνέπιπταν στο ίδιο πρόσωπο), σε ένα συγκεκριμένο τόπο (συνήθως, όπως είπαμε πιο πάνω, έξω από τις πόλεις) και για ορισμένες ημέρες το χρόνο (κυρίως Σεπτέμβριο και Οκτώβριο), με σκοπό τη συναλλαγή⁴. Διακρίνονταν από τις άλλες αγορές λόγω της ποικιλίας αλλά και του ύψους των συναλλαγών. Τα είδη που διαθέτονταν στις αγορές αυτές ήταν κυρίως βιοτεχνικά και αγροτικά προϊόντα. Επιπλέον, πολλές από αυτές τις αγορές συνοδεύονταν και από *ζωοπανήγυρη*, οπότε και μετατρέπονταν σε *εμποροζωοπανηγύρεις*, στη διάρκεια των οποίων πωλούνταν μικρά και μεγάλα ζώα, είτε για τις διατροφικές ανάγκες της οικογένειας είτε για βοήθεια στις αγροτικές δουλειές. Αγορές, όπως τις περιγράψαμε πιο πάνω, τελούνταν σχεδόν σε όλη την επικράτεια (Ελλάδα και Κύπρο), ενώ ορισμένες από αυτές ήταν ονομαστές, όπως π.χ. στη Θράκη: οι εμποροπανηγύρεις της Ορεστιάδας, του Διδυμότειχου· στη Μακεδονία: οι εμποροπανηγύρεις της Κατερίνης, των Σερβίων, των Γιαννιτσών, της Έδεσσας· στη Θεσσαλία: οι εμποροπανηγύρεις των Φαρσάλων, του Μοσχολουρίου, της Ελασσόνας, του Βελεστίνου· στην Ήπειρο: οι εμποροπανηγύρεις της Άρτας, των Ιωαννίνων, της Κόνιτσας· στη Στερεά Ελλάδα: οι εμποροπανηγύρεις της Ναυπάκτου, της Χαλκίδας· στην Πελοπόννησο: οι εμποροπανηγύρεις της Μεσσήνης, του Γυθείου, του Άργους κ.ά.

Αν και έχουν δημοσιευθεί κατά καιρούς διάφορες λαογραφικές μελέτες που πιστοποιούν τη διαχρονική παρουσία του θεσμού στο χώρο, ωστόσο, συγκριτικά με το μεγάλο αριθμό των εμποροπανηγύρεων στον ελληνικό χώρο,

⁴ Για τα γενικά χαρακτηριστικά της εμποροπανήγυρης βλ. επίσης Π.Ι. Καμηλάκης, «Η εμποροπανήγυρη και η εβδομαδιαία αγορά του Βελεστίνου: Λαογραφική και ιστορική θεώρηση», *Πρακτικά Γ' Διεθνούς Συνεδρίου 'Φέροι-Βελεστίνο-Ρήγας'*, *Υπερεία* 3 (2002), σ. 336.



οι μελέτες αυτές είναι λίγες⁵. Προκειμένου να σχηματίσουμε μια γενική εικόνα για το συγκεκριμένο θεσμό εξακολουθεί να υπάρχει μεγάλη ανάγκη σχετικών μονογραφιών. Περιμένουμε από αυτές να μας δείξουν, σε τοπικό επίπεδο, την εμφάνιση και εξέλιξη του θεσμού, τα επιχωριάζοντα χαρακτηριστικά του, τους προβληματισμούς και τις φιλοδοξίες των οργανωτών του, καθώς και τους λόγους που τους οδήγησαν να στραφούν σε αυτόν. Η ανάγκη αυτή είναι περισσότερο από εμφανής στην περίπτωση της περιοχής της Μακεδονίας και ιδιαίτερα στην περιοχή των Σερρών, όπου οι σχετικές αναφορές είναι περιορισμένες. Στη μελέτη αυτή εξετάζουμε την παρουσία και εξέλιξη του θεσμού στην περιοχή των Σερρών από τις αρχές του 20ού αι. μέχρι τη σύγχρονη εποχή, μαζί με τις μεταλλαγές που στο μεταξύ αυτός έχει γνωρίσει. Θα δώσουμε ιδιαίτερη σημασία στις εμποροπανηγύρεις των Σερρών, της Ηράκλειας και της Σκοτούσσας, που ήταν και οι μεγαλύτερες. Η μελέτη μας φθάνει μέχρι το παρόν, μελετώντας τον τρόπο λειτουργίας του θεσμού και επισημαίνοντας τις μετατοπίσεις που αυτός έχει γνωρίσει μέχρι σήμερα στις λειτουργίες και στη σημασία του μέσα στο πλαίσιο του ορθολογικού εκσυγχρονισμού του κράτους και των νέων οριζόντων της νεοελληνικής κοινωνίας.

Η τοπική οικονομία

Είναι γνωστό ότι η γεωφυσική μορφολογία παίζει ιδιαίτερο ρόλο στην ανάπτυξη ενός τόπου ιδιαίτερα σε προκαπιταλιστικές συνθήκες, στις οποίες υπάρχει χαμηλή τεχνολογική ανάπτυξη και η ισορροπία στη σχέση φύσης και κοινωνίας δεν έχει ακόμη διασαλευθεί εις βάρος της πρώτης. Εκεί η φύση εξακολουθεί να ορίζει το ρυθμό και την εξέλιξη των τοπικών κοινωνιών στην πορεία του χρόνου.

Η κομβική γεωγραφική θέση των Σερρών για την επικοινωνία με τη βαλκανική, σε συνδυασμό με το φυσικό της πλούτο (εύφορη πεδιάδα, πυκνά δάση, πλούσια σε διάφορα μεταλλεύματα βουνά) ευνόησαν, ώστε να αναδειχθεί η περιοχή σε σημαντικό κέντρο του διαμετακομιστικού εμπορίου αλλά και παραγωγής βιοτεχνικών αγαθών. Στην περίοδο του 19^{ου} αι. η πόλη των

⁵ Π.Ι. Καμηλάκης, «Η εμποροπανήγυρη των Φαρσάλων. Ιστορική εξέλιξη - εθνογραφική θεώρηση», *Πρακτικά Α' Συνεδρίου Θεσσαλικών Σπουδών, Θεσσαλικά Χρονικά* 13 (1980), σ. 95-130. Π.Ι. Καμηλάκης, «Η εμποροπανήγυρη και η εβδομαδιαία αγορά του Βελεστίνου: Λαογραφική και ιστορική θεώρηση», ό.π., σ. 335-361. Του ιδίου, «Τα παζάρια του Σεπτέμβρη», *Η Καθημερινή*, ό.π., σ. 32-33. Επίσης βλ. Δ. Λουκόπουλος, *Γεωργικά της Ρούμελης*, Αθήνα-Γιάννινα 1983, σ. 102-112. Βλ. Μ. Μαρινέσκου, «Τα βαλκανικά παζάρια», *Ηπειρωτική Εστία* 1988, σ. 348-353. Βλ. Γ. Βαρδακούλας, Θ. Παναγιωτόπουλος, Γ. Χαλάτσης, *Το Επαχτίτικο παζάρι. Ιστορική και λαογραφική προσέγγιση της εμποροπανήγυρης Ναυπάκτου*, Ναύπακτος 2000. Βλ. Δ.Ν. Λύρας, «Οι εμποροπανηγύρεις Στυμφαλίας και Φενεού», *Αίπυτος* 18-19 (2000), σ. 139-145. Βλ. Ν. Καραφύλλης, *Το Μοσχολούρι διηγείται τη δόξα του*, Μοσχολούρι 2005, σ. 79-113.



Σερρών αποτελεί μεγάλο εμπορευματικό κέντρο με ακτινοβολία πέρα από τα όρια του σαντζακίου⁶. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι μεγάλες ευρωπαϊκές εταιρίες εγκατέστησαν από νωρίς στις Σέρρες εμπορικούς αντιπροσώπους, ενώ μεγάλα κράτη της εποχής εκείνης όπως η Αγγλία, Αυστροουγγαρία, Γαλλία, Ρωσία κ.ά. διατηρούσαν προξενεία στην πόλη των Σερρών μέχρι την απελευθέρωση⁷.

Για τις μακρινές αποστάσεις, τις οποίες ήταν υποχρεωμένο να διανύσει το διαμετακομιστικό εμπόριο προκειμένου να μεταφέρει τα εμπορεύματα, σχηματίζονταν μεγάλα καραβάνια χρησιμοποιώντας τους δρόμους του εμπορίου της εποχής εκείνης⁸. Με άλογα, καμήλες, μουλάρια και με συνοδεία οπλισμένων μετέφεραν τα εμπορεύματα στον τόπο προορισμού τους. Από τις Σέρρες ξεκινούσαν, περνούσαν ή και κατέληγαν καραβάνια από και προς όλη τη Ν.Α. Ευρώπη⁹. Οι καμήλες ήταν ένα συνηθισμένο μέσο για τη μεταφορά των εμπορευμάτων στην περιοχή μέχρι και τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα¹⁰. Ο Σερραίος λόγιος Νατάλης Πέτροβιτς θυμάται πως «τα εμπορεύματα εφορτώνοντο εις καραβάνια καμήλων ήτο δε συνηθέστατον θέαμα να διασχίζουν την πόλιν σειραί καμήλων με νοχέλειαν και με αραιά μεγάλα βήματα με υπόκρουσιν βραχνού κώδωνος φορτωμένοι με ογκώδη διάφορα εμπορεύματα, το πέρασμά των δε προσέδιδε μίαν βιβλικήν όψιν εις την παλαιάν Βυζαντινής μορφής πόλιν των Σερρών»¹¹. Για την εξυπηρέτηση των εμπορών υπήρχε ένας αρκετά μεγάλος αριθμός από χάνια¹² τόσο στην πόλη όσο και στην περιφέρεια, τοποθετημένα στους δρόμους που ακολουθούσαν οι έμποροι των περιοδικών αγο-

⁶ Για την οικονομία και ειδικότερα το εμπόριο στην περιοχή των Σερρών κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας βλ. Γ. Καφταντζής, *Ιστορία της πόλεως Σερρών και της περιφέρειάς της*, τόμ. Γ', Θεσσαλονίκη 1996, σ. 305-322.

⁷ Γ. Καφταντζής, *Ιστορία της πόλεως Σερρών...*, ό.π., σ. 318.

⁸ Α. Γουργιώτη, Σ. Κυρίτση, «Στοιχεία για επικοινωνίες-τόπους συνάντησης. Θεσσαλία, 19ος-α' μισό 20ου αιώνα», στο *Επικοινωνίες και μεταφορές στην προβιομηχανική περίοδο, ΙΑ' Σύμπόσιο Ιστορίας και Τέχνης, Κάστρο Μονεμβασιάς 23-26 Ιουλίου 1998*, Αθήνα 2001, σ. 237-240. Βλ. Α. Mehlan, «Οι εμπορικοί δρόμοι στα Βαλκάνια κατά την Τουρκοκρατία», στο Σ. Ασδραχάς (εισ., επιμ.), *Η οικονομική δομή των Βαλκανικών χωρών στα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας (15ος-19ος αιώνας*, Αθήνα 1979, σ. 369-407.

⁹ Γ. Καφταντζής, *Ιστορία της πόλεως Σερρών...*, ό.π., σ. 320-322. Π. Πέννας, *Ιστορία των Σερρών*, Αθήνα 1966, σ. 365.

¹⁰ Ο περιοδεύων στη Μακεδονία γεωπόνος Γ. Παλαμιώτης, γράφοντας για την γεωργική κατάσταση και γενικότερα την αγροτική οικονομία στο νομό Σερρών λίγο μετά τους βαλκανικούς πολέμους, αναφέρει πως «άλλοτε επί τουρκοκρατίας εγένετο μεταφορά των προϊόντων διά καμήλων, αίτινες εξετέλουν την μεταζύ Δεμίρ Χισσάρ-Μελενίκου και Άνω Τζουμαγιάς συγκοινωνίαν. Τοιαύται κάμηλοι υπάρχουν ήδη εν Δεμίρ-Χισσάρ περί τας 50 κεφαλάς». Γ. Παλαμιώτης, *Γεωργική Έρευνα της Μακεδονίας*, Αθήνα 1914, σ. 130.

¹¹ Ν. Πέτροβιτς, «Λαογραφικά σύμμεικτα Σερρών», *Σερραϊκά Χρονικά*, 1 (1953), σ. 146.

¹² Ν.Θ. Σχινάς, *Οδοιπορικά σημειώσεις Μακεδονίας, Ηπείρου νέας οροθετικής γραμμής και Θεσσαλίας*, Αθήνα 1887, σ. 396-439.

ρών. Πολλά λειτουργούσαν ως την απελευθέρωση. Μέσα σε αυτά οι έμποροι διανυκτέρευαν και κανόνιζαν τις λεπτομέρειες των δουλειών τους¹³.

Στην πρώτη δεκαετία του 20ου αι. η περιοχή των Σερρών ήταν μια οικονομικά εύρωστη, πολυεθνοτική και πολυεθνική περιφέρεια. Αντίστοιχα η πόλη των Σερρών ήταν μια από τις πιο πολυπληθείς πόλεις της Ανατολικής Μακεδονίας. Εκτός δε από τις γεωργικές καλλιέργειες (σιτάρι, κριθάρι, αραβόσιτο, βαμβάκι, καπνό κ.ά.) είχε επίσης εργοστάσια συσκευασίας καπνού, εκκοκκιστήρια, αλευρόμυλους αλλά και ορυχεία¹⁴.

Στα χρόνια του μεσοπολέμου, αλλά και πιο πριν, το εμπόριο στην περιοχή των Σερρών διεξαγόταν κυρίως μέσα από εβδομαδιαίες αγορές, από τις οποίες οι πιο φημισμένες ήταν των Σερρών, κάθε Τρίτη, της Ηράκλειας, κάθε Παρασκευή, και του Σιδηροκάστρου, κάθε Σάββατο. Ακόμη, τις Κυριακές στήνονταν σε ορισμένα μικρά χωριά διάφορες αγορές περιορισμένης όμως και τοπικής σημασίας. Εκτός όμως από τις εβδομαδιαίες αγορές γίνονταν και ετήσιες εμποροπανηγύρεις, ενώ εκτός από τις αγορές του νομού υπήρχαν και οι αγορές των γύρω νομών, τις οποίες οι κάτοικοι επισκέπτονταν με σκοπό τη συναλλαγή, όπως π.χ. συνέβαινε στην περίπτωση των χωριών της περιοχής Ν. Ζίχνης με την εβδομαδιαία αγορά της Προσοτσάνης στη Δράμα.

Οι εμποροπανηγύρεις

Ο θεσμός στην περιοχή έχει μεγάλο ιστορικό βάθος. Ήδη από τα βυζαντινά χρόνια, έχουμε ενδείξεις για ύπαρξη σχετικής αγοράς στο χωριό Δοξόμπος¹⁵ (Μίρκυνος), κατά το 14ο αι., ενώ μαρτυρίες από την εποχή της οθωμανικής αυτοκρατορίας μας πληροφορούν για την ύπαρξη στην περιοχή δύο εμποροπανηγύρεων, της Ζίχνης (16ος-17ος αι.)¹⁶ και των Σερρών (18ος αι.)¹⁷. Ακόμη το 19ο αι., όπως αναφέρει στις σημειώσεις του ο ταγματάρχης του Μηχανικού Νικόλαος Σχινάς, λειτουργούσαν στην ευρύτερη περιοχή (πρώην Σαντζάκι Σερρών – καζάς Νευροκοπίου) οι ετήσιες εμποροπανηγύρεις στο

¹³ Γ. Καφαντζίς, *Ιστορία της πόλεως Σερρών...*, ό.π., σ. 321-322, υποσημ. 286. Για τους σταθμούς στους εμπορικούς δρόμους βλ. Α. Mehlman, «Οι εμπορικοί δρόμοι στα Βαλκάνια κατά την Τουρκοκρατία», ό.π., σ. 384-385. Κ. Καρανάτσης, «Παρόδιοι σταθμοί και χερσαίες επικοινωνίες στον ορεινό χώρο. Ταξιδεύοντας το 19ο αιώνα», στο *Επικοινωνίες και μεταφορές στην προβιομηχανική περίοδο, 1Α' Συμπόσιο Ιστορίας και Τέχνης, Κάστρο Μονεμβασίας 23-26 Ιουλίου 1998*, Αθήνα 2001, σ. 207-215.

¹⁴ Κ. Μπαιδέκερ, *Νέα Ελλάς*, Αθήνα 1913, σ. 115-123.

¹⁵ Α. Laiou, «Händler und Kaufleute auf dem Jahrmarkt», στο P. Guter, S. Dieter (επιμ.), *Fest und Alltag in Byzanz*, München 1990, σ. 62-63.

¹⁶ S. Faroqi, «The Early History of the Balkan Fairs», *Südost Forschungen*, 37 (1978), σ. 50-68.

¹⁷ Ι. Κολιόπουλος, «Διοικητικές, κοινωνικές και οικονομικές εξελίξεις», στο Μ. Β. Σακελλαρίου (επιμ.), *Μακεδονία. 4000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού*, Αθήνα 1992, σ. 488.

Τερλίς¹⁸ (νυν Βαθύτοπο) κατά το μήνα Οκτώβριο και στο Νευροκόπι¹⁹ κατά το μήνα Αύγουστο. Αλλά ίσως να λειτουργούσαν και άλλες εμποροπανηγύρεις που όμως με την πάροδο του χρόνου έσβησαν, και σήμερα ζουν στην τοπική προφορική παράδοση ως αφηγήσεις και ως τοπωνύμια²⁰. Στα νεώτερα χρόνια ο θεσμός των εμποροπανηγύρεων δε σταματά αλλά συνεχίζεται, σημειώνοντας μάλιστα, όπως φαίνεται μέσα από τις γραπτές πηγές (Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, τοπικός τύπος και δημόσια έγγραφα), αύξηση στον αριθμό τους²¹.

Βρισκόμαστε πια στην περίοδο κατά την οποία τα νεοιδρυθέντα εθνικά κράτη με τα σύνορά τους αλλάζουν τα δρομολόγια των εμπορικών καρβανιών. Έτσι, παλιές εμποροπανηγύρεις παρακμάζουν και καινούργιες αναδύονται. Παράλληλα το ελληνικό κράτος, ιδιαίτερα στην περίοδο μετά τη μικρασιατική καταστροφή, στρέφεται πλέον στην ενίσχυση της τοπικής οικονομίας. Αυτή την περίοδο καθιερώνονται στο νομό οι εμποροπανηγύρεις της Τζουμαγιάς, νυν Ηράκλειας (1911)²², της Σκοτούσσας (1921/1931)²³, των Κάτω Πορροϊών (1930)²⁴, των Σερρών (1935)²⁵ και του Σιδηροκάστρου

¹⁸ Ν.Θ. Σχινάς, *Οδοιπορικοί σημειώσεις Μακεδονίας...*, ό.π., σ. 436-437 και 441. Βλ. Σ. Κουζούλης, *Η ιστορία του Βαθυτόπου Νομού Δράμας*, Δράμα 2004, σ. 76-78 και 80-81.

¹⁹ Ν.Θ. Σχινάς, *Οδοιπορικοί σημειώσεις Μακεδονίας...*, ό.π., σ. 439.

²⁰ Απόηχος, ίσως, μιας τέτοιας εμποροπανηγύρης είναι η προφορική παράδοση την οποία κατέγραψα κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνας το καλοκαίρι του 2009 στην κοινότητα του Σφελινού, ένα χωριό δίπλα στη Ν. Ζίχνη, και η οποία αναφέρεται σε μια τοποθεσία με το χαρακτηριστικό τοπωνύμιο «Πανηγύρια». Εκεί, σύμφωνα με την τοπική παράδοση, τα πολύ παλιά χρόνια γινόταν ένα πολύ μεγάλο πανηγύρι με αγοραπωλησίες ζώων. Ωστόσο, το θέμα χρειάζεται περαιτέρω έρευνα.

²¹ Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στον Γιάννη Τσαρούχα, διευθυντή των Γενικών Αρχείων του Κράτους (Γ.Α.Κ.) στο νομό Σερρών, για την πολύτιμη αρωγή στην προσπάθειά μου να βρω και να καταγράψω το σχετικό υλικό. Επίσης ευχαριστίες οφείλω και στη Δημόσια Βιβλιοθήκη Σερρών που μου παρείχε τις κατάλληλες συνθήκες, ώστε να μελετήσω απερίσπαστα τον τοπικό τύπο για το σχετικό θέμα.

²² Διαβάτης, «Εντυπώσεις εκ Κάτω Τζουμαγιάς», *Μακεδονία*, 7 Σεπτεμβρίου 1911, σ. 1-2.

²³ Τη χρονολογία την παίρνουμε από το βιβλίο του Γ. Καφταντζή, *Ιστορία της πόλεως Σερρών*, ό.π., σ. 314. Στη λεζάντα μιας φωτογραφίας αναφέρει πως το στιγμιότυπο που παρουσιάζεται είναι από την εμποροπανήγυρη της Σκοτούσσας κατά το έτος 1921. Την επόμενη αναφορά για την εμποροπανήγυρη της Σκοτούσσας τη βρίσκουμε σε ανακοίνωση στις εφημερίδες, όπου η κοινότητα Σκοτούσσας ανακοινώνει την τέλεση, «*όπως κατ' έτος*», της εμποροπανήγυρης. [Ανακοίνωση], «Τετραήμερος μεγάλη εμπορική πανήγυρις Σκοτούσης (Πρόσνικ)», *Μακεδονία*, 08.09.1931, σ. 2. Τέλος στο πανηγύρι της Σκοτούσσας στο μεσοπόλεμο αναφέρεται και ο Ν.Η. Αναγνωστόπουλος στη μελέτη του, *Ο κάμπος των Σερρών*, Αθήνα, 1937, σ. 154, όπου θεωρεί πως είναι νεότερο της Ηράκλειας.

²⁴ Περί καθιέρωσης ετήσιας εμπορικής πανηγύρεως εν τη κοινότητι Κάτω Πορροϊών», Φύλλα Εφημερίδας της Κυβερνήσεως (Φ.Ε.Κ.) 229/5-7-1930, τεύχ. Α'.

²⁵ Περί τελέσεως ετήσιας εμποροπανηγύρεως εν τη πόλει Σερρών», Φύλλα Εφημερίδας της Κυβερνήσεως (Φ.Ε.Κ.) 404/13-9-1935, τεύχ. Α'. Η εμποροπανήγυρη είναι οκταήμερη και καθιερώνεται με Προεδρικό Διάταγμα που το υπογράφει ο Ζάμης. Ορίζει δε «*όπως εν τη πόλει Σερρών τελείται από 6-13 Σεπτεμβρίου ετησία εμποροπανήγυρις και εν τη θέσει Μέρας.*» (Παράρτημα).

(1937)²⁶. Εκτός όμως από αυτές τις εμποροπανηγύρεις, υπάρχουν και ορισμένα πανηγύρια που φέρουν τον τίτλο της εμποροπανηγύρης χωρίς ωστόσο να είναι, όσο μπορούμε να γνωρίζουμε, επίσημα θεσπισμένα και χωρίς να έχουμε σχετικές πληροφορίες εάν γίνονταν σε αυτά εμπορικές συναλλαγές και σε τι έκταση. Τέτοια είναι τα πανηγύρια της Νιγρίτας²⁷ και της Πρώτης²⁸, για τα οποία αντλούμε πληροφορίες από τον τοπικό τύπο της εποχής εκείνης. Τα πανηγύρια αυτά, οργανωμένα από την εκκλησιαστική επιτροπή της τοπικής εκκλησίας που γιορτάζει, λειτουργούν ακόμη και σήμερα συγκεντρώνοντας με την ευκαιρία της γιορτής πλήθος εμπόρων. Επίσης η προφορική ιστορία μας διασώζει και πολλές άλλες μικρότερες, που λειτουργούσαν στη νεότερη περίοδο²⁹.

Η δημιουργία των σεραϊκών εμποροπανηγύρεων ήταν συνήθως κατάληξη σχετικού αιτήματος προς την ανώτατη διοίκηση από την ίδια την κοινότητα που φιλοδοξούσε να οργανώσει αγορά. Η ίδρυση μιας εμποροπανηγύρης θεσπιζόταν με διάταγμα που δημοσιευόταν στην εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Με δεδομένη τη πελατειακή δομή της οργάνωσης του ελληνικού κράτους³⁰ μπορούμε να πιθανολογήσουμε για ανάπτυξη ανάλογων πελατειακών σχέσεων στην περιοχή των Σερρών με απώτερο σκοπό την ίδρυση μιας εμποροπανηγύρης. Άλλωστε κάτι ανάλογο έγινε στο παρελθόν σε αντίστοιχες περιπτώσεις άλλων εμποροπανηγύρεων³¹.

²⁶ «Περί τελέσεως ετησίας εμποροζωοπανηγύρεως εν τη κοινότητι Σιδηροκάστρου», Φύλλα Εφημερίδας της Κυβερνήσεως (Φ.Ε.Κ.) 368/21-9-1937, τεύχ. Α'.

²⁷ Από την μέχρι τώρα έρευνα η παλαιότερη γραπτή μαρτυρία που έχουμε για το πανηγύρι εντοπίζεται το έτος 1923 από ανακοίνωση της εκκλησιαστικής επιτροπής του Αγίου Αθανασίου. [Ανακοίνωση], «Πανηγύρις Νιγρίτης», *Μακεδονία*, 1923, σ. 3. Διάφορες προφορικές μαρτυρίες ανάγουν το συγκεκριμένο πανηγύρι σε παλαιότερα χρόνια. Σχετικά βλ. Μ.Γ. Βαρβούνης, Μ.Δ. Δημάκη, «Το πανηγύρι του αγίου Αθανασίου στη Νιγρίτα. Η θρησκευτική συμπεριφορά ως προσδιοριστικός παράγοντας τοπικής ταυτότητας», στο *Η Νιγρίτα – Η Βισαλτία διά μέσου της Ιστορίας, Πρακτικά Β' Επιστημονικού Συμποσίου. Νιγρίτα 17-20 Οκτωβρίου 1996*, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 81-119.

²⁸ [Ανακοίνωση], «Κοινότης Πρώτη. Εμπορική πανήγυρις», *Μακεδονία*, 22 Απριλίου 1927, σ. 3. Από την ανακοίνωση που δημοσιεύεται στην εφημερίδα μαθαίνουμε πως πρόκειται για το πανηγύρι που γίνεται την ημέρα του αγίου Γεωργίου (23 Απριλίου) και διαρκεί τρεις ημέρες. Στο συγκεκριμένο πανηγύρι μάλιστα επρόκειτο να χοροστατήσει ο μητροπολίτης Ζιχνών, Αλέξανδρος.

²⁹ Τέτοιες υπήρχαν στο Ποντισμένο, στην Κοίμηση, αλλά και αλλού. Όπως μάλιστα ισχυρίζονται οι κάτοικοι, οι εμποροπανηγύρεις αυτές διεξάγονταν από παλιά. Όμως για αυτή την κατηγορία των πανηγυριών δεν έχουμε αρκετές πληροφορίες ώστε να μπορέσουμε να βγάλουμε ασφαλή συμπεράσματα. Σχετικά βλ. Γυμνάσιο Κοίμησης Σερρών, *Εμποροπανηγύρεις και πανηγύρια στην ευρύτερη περιοχή του Σχολείου μας*, Κοίμηση, 2001.

³⁰ Γ. Γκιζέλης, *Το πελατειακό σύστημα, η ελληνική γραφειοκρατία και οι παράγοντες διαμόρφωσης της ελληνικής ιδιαιτερότητας*, Αθήνα 2009.

³¹ Αναφερόμενος ο Δημήτριος Λύρας στις εμποροπανηγύρεις Στυμφαλίας και Φενεού στην Κόρινθο γράφει πως «πρέπει να σημειωθεί ότι η συμπερίληψη των δύο αυτών περιοχών σ' εκείνες

Με τον τρόπο αυτό οι οργανωτές φιλοδοξούσαν να καταστήσουν την κοινότητά τους οικονομικό κέντρο της περιφέρειας και συνάμα να αποκομίσουν οφέλη από αυτό το γεγονός. Μετά την ίδρυση κάθε μία από τις εμποροπανηγύρεις ακολουθεί τη δική της σταδιοδρομία, άλλοτε επιτυχημένη και άλλοτε όχι. Έτσι, ο χρόνος ζωής τους ποικίλει. Ορισμένων η διάρκεια ζωής είναι σύντομη, όπως ήταν αυτή των Κάτω Πορροίων, ενώ άλλες συνεχίζουν να λειτουργούν και μάλιστα επιβιώνουν μέχρι σήμερα (Ηράκλεια, Σκοτούσσα κ.ά.).

Οι ημέρες διάρκειας των εμποροπανηγύρεων δεν ήταν ίδιες για όλες. Υπήρχαν διάφορες παραλλαγές ανάλογα τη δυναμικότητα των πανηγυριών, η οποία με τη σειρά της εξαρτιόταν από διάφορους παράγοντες όπως π.χ. η ικανότητα των πανηγυριών να προσελκύουν επισκέπτες και προσκυνητές, η θέση τους μέσα στο δίκτυο των αγορών που ακολουθούσαν οι έμποροι κ.ά. Μέχρι το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο η διάρκεια μιας εμποροπανηγύρης στην περιοχή των Σερρών κυμαινόταν από τρεις έως οκτώ ημέρες. Γνωρίζουμε πως η ετήσια εμποροπανήγυρη των Σερρών διαρκούσε οκτώ ημέρες (6 έως 13 Σεπτεμβρίου). Για το εμπορικό πανηγύρι της Ηράκλειας έχουμε πληροφορίες που μας δηλώνουν πως στο ξεκίνημά του διαρκούσε από τρεις έως τέσσερις ή αργότερα και πέντε ημέρες. Το αντίστοιχο της Σκοτούσσας λειτουργούσε για τέσσερις ημέρες, από 8 έως 11 Σεπτεμβρίου. Το πανηγύρι των Κάτω Πορροίων έφτανε και αυτό τις τέσσερις ημέρες (20 έως 23 Αυγούστου), ενώ αντίστοιχα το πανηγύρι του Σιδηροκάστρου, για το οποίο δεν έχουμε άλλες πληροφορίες από την προπολεμική περίοδο, διαρκούσε τρεις ημέρες (31 Αυγούστου έως 2 Σεπτεμβρίου). Το πανηγύρι της Πρώτης κρατούσε τρεις ημέρες και τελούνταν την εορτή του αγίου Γεωργίου (23 Απριλίου). Τέλος, το πανηγύρι της Νιγρίτας εορταζόταν στη γιορτή του αγίου Αθανασίου, το μήνα Μάιο, και υποθέτουμε πως διαρκούσε τις ίδιες μέρες με το πανηγύρι της Πρώτης.

Αλλά και μετά την ίδρυση μιας εμποροπανηγύρης η διάρκειά της δεν παρέμενε πάντα σταθερή. Άλλαζε με την πάροδο του χρόνου ανάλογα με την επιτυχημένη ή όχι πορεία της. Κάποτε, ακόμη και ο χρόνος έναρξης ή λήξης του πανηγυριού άλλαζε με τον καιρό, καθώς συχνά αυτός επηρεαζόταν από διάφορους εξωτερικούς παράγοντες.

Για εκείνα τα πανηγύρια που δεν μετατίθεται η ημερομηνία τέλεσής τους μπορούμε να υποστηρίξουμε πως προφανώς αυτά ταυτίζονταν με κάποια θρησκευτική γιορτή, γεγονός το οποίο λειτουργούσε δεσμευτικά και παράλληλα δυσκόλευε την όποια χρονολογική τους μετακίνηση. Για τις υπόλοιπες εμποροπανηγύρεις, τις ανεξάρτητες από κάποιο αγκυροβολημένο στο χρόνο εορ-

που θα φιλοξενούσαν ετήσια πανηγύρια, οφειλόταν στη μέριμνα και την αποφασιστική συμβολή του τότε βουλευτού Κορινθίας του κόμματος της ελιάς (Τρικούπικό κόμμα) και γιατρού Γεωργίου Πετρούλια από τη Γκούρα, που είχε παλιότερα διατελέσει και δήμαρχος Φενεού». Δ.Ν. Λύρας, «Οι εμποροπανηγύρεις Στυμφαλίας και Φενεού», ό.π., σ. 141.

ταστικό γεγονός, μπορούμε βάσιμα να υποθέσουμε πως οι αλλαγές αυτές δεν είναι τίποτε άλλο παρά προσπάθειες, πετυχημένες ή όχι, προκειμένου αυτές είτε να προσαρμοστούν όσο το δυνατόν καλύτερα στην υπάρχουσα αλυσίδα των αγορών είτε να αποφύγουν πιθανώς τον ισχυρό ανταγωνισμό από άλλες εμποροπανηγύρεις που τελούνταν την ίδια χρονική περίοδο. Άλλωστε ο ανταγωνισμός είναι αυτός που, σε συνδυασμό με άλλους εξωτερικούς παράγοντες, οδήγησε ορισμένες εμποροπανηγύρεις στην παρακμή τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση του πανηγυριού των Κάτω Πορροίων. Τοποθετημένο χρονικά ανάμεσα στα μεγάλα εμπορικά πανηγύρια της Ηράκλειας και της Σκοτούσας δεν άντεξε στον ανταγωνισμό και, όπως προκύπτει από την προφορική παράδοση, λίγα χρόνια μετά την ίδρυσή του έσβησε.

Σε παρόμοιες αιτίες μπορούμε να αποδώσουμε τις συνεχείς αλλαγές στις ημερομηνίες τελέσεως του πανηγυριού των Σερρών, οι οποίες εκφράζουν μια αμηχανία απέναντι στον ανταγωνισμό. Η εμποροπανήγυρη των Σερρών προσπαθώντας να βρει ζωτικό χώρο μέσα στην αλυσίδα των πανηγυριών που τελούνταν στο νομό και έχοντας να αντιμετωπίσει σε πλήρη ανάπτυξη τις εμποροπανηγύρεις της Ηράκλειας και της Σκοτούσας αλλά και τις εμποροπανηγύρεις των γύρω νομών, αλλάζει διαδοχικά ημερομηνίες τελέσεως.

Αν και η εμποροπανήγυρη ήταν ένας κατεξοχήν οικονομικός θεσμός, όπου το ύψος των συναλλαγών ήταν πολύ μεγάλο σε σχέση με τις εβδομαδιαίες αγορές, ωστόσο δεν ήταν αμιγώς οικονομικός. Να το πούμε αλλιώς, το εμπορικό πανηγύρι μπορεί να θεωρηθεί αγορά, αλλά δεν ισχύει και το αντίστροφο, η αγορά δεν ταυτίζεται με την εμποροπανήγυρη. Η εμποροπανήγυρη είναι κάτι παραπάνω από αγορά, όπως υπονοεί και το δεύτερο συνθετικό της λέξης. Έχει την καταγωγή της σε στιγμές ανάπαυσης και γιορτής. Αυτό το τελευταίο, η λαϊκή γιορτή με τη συχνή αναστάτωση που επιφέρει, αποτελεί και το διακριτικό της γνώρισμα, η ειδοποιός διαφορά από την καθαυτή αγορά, όπως είναι π.χ. το εβδομαδιαίο παζάρι³². Γενικά στην ιστορία του θεσμού διαπιστώνουμε μια στενή και αμφίδρομη σχέση ανάμεσα στη γιορτή και στην αγορά. Πολλές φορές μάλιστα μια θρησκευτική γιορτή, με τη συγκέντρωση πλήθους ανθρώ-

³² Γράφει σχετικά ο Braudel: «Η εμποροπανήγυρη είναι θόρυβος, φασαρία, βαβούρα, λαϊκή χαρά, ο κόσμος ανάποδα, αταξία και συχνά ταραχές». F. Braudel, *Υλικός πολιτισμός, οικονομία και καπιταλισμός (15ος – 18ος αιώνας)*, ό.π., σ. 88. Ένα παράδειγμα αυτού του ιδιαίτερου κλίματος που παρατηρείται στις εμποροπανηγύρεις μας μεταφέρει ο Κορίνθιος δάσκαλος Βασίλειος Σαρλής από την εμποροζωοπανήγυρη του Φενεού της Κορίνθου: «Εκεί στην εμποροπανήγυρη παρατηρεί κανείς το συνταίριασμα δουλειάς και διασκέδασης. Γλεντούν και χαίρονται μικροί και μεγάλοι, άρχοντες και παρακατιανοί, ασιδες και αφελείς, εκεί και οι χωρατατζήδες που πουλούν τα ευφυολογήματά τους, εκεί πουλιέται το καλό και τ' ακριβό, αλλά και το σκάρτο, το φτηνό, “η φτήνια τρώει τον παρά”, όλα καλοδεχούμενα για ξεπούλημα». Β.Π. Σαρλής, *Λαογραφικά Σύμμεικτα του Δήμου Φενεού Κορινθίας (Καταγραφή 1962-2000)* [επιμ. Α. Πολυμέρου-Καμηλάκη], Αθήνα 2003, σ. 159.

πων σε αυτήν, αποτέλεσε πρώτης τάξεως ευκαιρία για συναλλαγές, ενώ πάλι την ύπαρξη μιας αγοράς καθιέρωσε η εκ των υστέρων ίδρυση μιας εκκλησίας.

Για τα πιο μεγάλα και γνωστά προπολεμικά σερραϊκά εμπορικά πανηγύρια (Ηράκλειας, Σερρών) δεν έχουμε μέχρι τώρα σαφείς αναφορές που να μαρτυρούν τη σύνδεσή τους με κάποια θρησκευτική γιορτή την εποχή του μεσοπολέμου. Από την άλλη μεριά, δεν απουσιάζουν εντελώς αυτά που είναι ταυτισμένα με κάποια θρησκευτική γιορτή, όπως είναι το πανηγύρι της Σκοτούσσας (Γέννηση της Θεοτόκου – 8 Σεπτεμβρίου).

Απαραίτητο συμπλήρωμα, ιδιαίτερα στις εμποροπανηγύρεις που συνδέονταν με θρησκευτικές γιορτές, ήταν η διασκέδαση καθώς σε αυτές δινόταν η ευκαιρία στους χωρικούς να διασκεδάσουν στα πρόχειρα εγκατεστημένα υπαίθρια κέντρα³³. Παράλληλα γίνονταν και διάφοροι αθλητικοί αγώνες με έπαθλα. Πρόκειται για ένα συνηθισμένο φαινόμενο το οποίο συναντούμε και σε άλλες εμποροπανηγύρεις, όπως π.χ. στην εμποροπανήγυρη των Φαρσάλων της Θεσσαλίας όπου μέχρι τα τέλη του 19ου αιώνα διεξάγονταν ιππικοί και παλαιστικοί αγώνες³⁴. Γενικά η επίδειξη αθλητικών προσόντων και εξαιρετικών ικανοτήτων με διάφορες αφορμές, κυρίως γιορτές, φαίνεται πως συνηθιζόταν στην περίοδο που εξετάζουμε, 19ος-20ός αιώνας, και αποτελούσε μια από τις κύριες μορφές διασκέδασης των κατοίκων σε ολόκληρη σχεδόν την περιφέρεια των Σερρών.

Ενδείξεις για αθλητικούς αγώνες στις εμποροπανηγύρεις έχουμε από ένα δημοσίευμα εφημερίδας για την Τζουμαγιά, το έτος 1911, στο οποίο αναφέρεται η διοργάνωση ιπποδρομικών αγώνων. Άλλωστε επί οθωμανικής περιόδου και μέχρι το 1914 η περιοχή της Ηράκλειας ήταν σημαντικό κέντρο ιπποπαγωγής και το ίδιο το τουρκικό κράτος διατηρούσε εκεί προς αναπαραγωγή άλογα αραβικής φυλής³⁵. Ωστόσο αν και η σχετική πληροφορία περί ιπποδρομιών παρατίθεται στο δημοσίευμα αμέσως μετά την αναφορά στο εμπορικό πανηγύρι της κοινότητας, εν τούτοις δεν είναι σαφής η σύνδεση των αγώνων αυτών με το πανηγύρι. Αντίθετα ρητή αναφορά για τέλεση αθλητικών αγώνων σε πανηγύρι με θέσπιση σχετικών βραβείων έχουμε, όπως θα δούμε αμέσως παρακάτω, από το πανηγύρι της Νιγρίτας το 1923 και από το πανηγύρι της Σκοτούσσας το 1931.

Οι κυρίως αγώνες που γίνονταν ήταν οι παλαιστικοί. Πρόκειται για αγώνες οι οποίοι τελούνται ακόμη και σήμερα και επιχωριάζουν ιδίως στη Μακεδονία

³³ «Κατά τας τρεις ημέρας της εμποροπανηγύρεως, πλην των εμπορικών συναλλαγών, δίδεται εις τους χωρικούς ευκαιρία διασκεδάσεως εις τα υπαίθρια και προχείρως διά την περίστασιν οργανούμενα κέντρα διασκεδάσεως». Ν. Η. Αναγνωστόπουλος, *Ο κάμπος των Σερρών*, ό.π., σ. 154.

³⁴ Π.Ι. Καμηλάκης, «Η εμποροπανήγυρη των Φαρσάλων. Ιστορική εξέλιξη - εθνογραφική θεώρηση», ό.π., σ. 125-127.

³⁵ Ν.Η. Αναγνωστόπουλος, *Ο κάμπος των Σερρών*, ό.π., σ. 138.



και Θράκη. Οι αθλητές ημίγυμνοι, αλειμμένοι με λάδι και φορώντας δερμάτινες περισκελίδες («κι(ου)σπέτια»), αγωνίζονταν στη λεγόμενη «ελευθέρα πάλη», ένα είδος ελληνορωμαϊκής πάλης. Τα βραβεία ήταν μεγάλα για την εποχή εκείνη και συνήθως σε είδος. Για παράδειγμα στη Νιγρίτα η διοργανώτρια εκκλησιαστική επιτροπή του ναού, ο οποίος γιόρταζε, σε δημοσίευμά της στον τύπο όριζε ως έπαθλο για το νικητή της πάλης ένα βουβάλι³⁶. Λίγα χρόνια αργότερα πάλι στο ίδιο πανηγύρι της Νιγρίτας βρίσκουμε να διοργανώνονται αθλητικοί αγώνες με περισσότερο εμπλουτισμένο πρόγραμμα, ένδειξη, ίσως, και της απήχησης που είχε το πανηγύρι. Διαβάζουμε σε σχετική ανακοίνωση στον τύπο πως: «η τακτικά γινομένη εν τη Συνοικία Αγίου Αθανασίου Εμποροπανήγυρις μετά αγώνων θα γίνη προφανώς. Δώρα: 1) Μεγάλη Πάλη (ταύρος) 2) Δευτερεύουσα Πάλη (κρίος), 3) Μικρά Πάλη (αρνί), 4) Ιπποδρόμιον (αρνί), 5) Δρόμος Πεζών (ερίφιον), 6) Λιθοβολία (ερίφιον) 7) Άλμα Τριπλούν (ερίφιον). (Επιτροπή Αγίου Αθανασίου)»³⁷. Αντίστοιχα στο πανηγύρι της Σκοτούσας στους αθλητικούς αγώνες περιλαμβάνεται η ιπποδρομία, ο δρόμος αντοχής, η πάλη αλλά και η ποδηλατοδρομία³⁸. Ο εμπλουτισμός του πανηγυριού με νέα αθλήματα δείχνει πως το πανηγύρι εισέρχεται σε μια νέα περίοδο, η οποία θα αποκρυσταλλωθεί αργότερα, κατά την οποία ο αθλητισμός αρχίζει να θεσμοποιείται και παράλληλα νέες κοινωνικές και πολιτισμικές παράμετροι υπεισέρχονται στην οργάνωσή του³⁹. Συγκρίνοντας το είδος των δώρων που δινόταν σε κάθε άθλημα μπορούμε να αντιληφθούμε και την ιδιαίτερη σημασία που έδινε η τοπική κοινωνία στο άθλημα της πάλης.

Καταλαβαίνουμε βέβαια πως ένα τέτοιο πολυσύνθετο γεγονός απαιτούσε μια οργανωτική αρχή. Την οργάνωση ενός πανηγυριού την αναλάμβανε συνήθως η κοινοτική αρχή, στην οποία υπαγόταν το πανηγύρι. Ήταν αυτή που όριζε το χώρο και φρόντιζε για τη γνωστοποίηση του γεγονότος μέσω ανακοινώσεων στις εφημερίδες και προσκλήσεων στις κοινότητες της ευρύτερης περιφέρειας. Ακόμη ήταν αυτή που φρόντιζε για τη σωστή και ασφαλή διεξαγωγή του πανηγυριού αλλά και των παράπλευρων εκδηλώσεων που το συνόδευαν, όπως ήταν

³⁶ [Ανόνημος], «Πανήγυρις Νιγρίτης», *Μακεδονία*, 4 Μαΐου 1923, σ. 3.

³⁷ [Ανόνημος], «Πανήγυρις Νιγρίτης», *Μακεδονία*, 23 Απριλίου 1927, σ. 3. Για μια περιγραφή των αγώνων πάλης του μεσοπολέμου στο πανηγύρι του αγίου Θωμά στη Νιγρίτα βλ. Β. Γανώσης, «Αγώνες», *Λαογραφία*, 7 (1921), σ. 220-221. Επίσης για το πανηγύρι του αγίου Αθανασίου της Νιγρίτας βλ. Μ.Γ. Βαρβούνης, Μ.Δ. Δημάκη, «Το πανηγύρι του αγίου Αθανασίου στη Νιγρίτα. Η θρησκευτική συμπεριφορά ως προσδιοριστικός παράγοντας τοπικής ταυτότητας», στο *Η Νιγρίτα – Η Βισαλτία διά μέσου της Ιστορίας*, ό.π., σ. 81-119.

³⁸ Τα έπαθλα και εδώ ήταν σε είδος. Συγκεκριμένα για τους πρώτους σε κάθε άθλημα το έπαθλο ήταν ένα αρνί. Ειδικά για το άθλημα της πάλης τα έπαθλα ήταν: «Ο πρώτος νικητής λαμβάνει ως δώρον ένα μόσχον, ο δεύτερος ένα κριόν και ο τρίτος ένα αρνί». [Ανακοίνωση], «Τετραήμερος μεγάλη εμπορική πανήγυρις Σκοτούσης (Πρόσνικ)», *Μακεδονία*, 08.09.1931, σ. 2.

³⁹ Χ. Κουλούρη, *Αθλητισμός και όψεις της αστικής κοινωνικότητας. Γυμναστικά και Αθλητικά σωματεία 1870-1922*, Αθήνα 1977.



οι αθλητικοί αγώνες. Εάν ωστόσο δεχτούμε τα πανηγύρια της Νιγρίτας και της Πρώτης ως εμπορικά πανηγύρια, τότε θα πρέπει να πούμε ότι οι οργανωτές στα εμπορικά πανηγύρια δεν ήταν πάντοτε οι δημοτικοί άρχοντες. Κεντρική θέση σε ορισμένα από αυτά είχε η τοπική εκκλησία. Κι αυτό γιατί γνωρίζουμε ότι στα αναφερόμενα πιο πάνω πανηγύρια την όλη οργάνωση των εκδηλώσεων τη διαχειριζόταν η εκκλησιαστική επιτροπή του ναού, ο οποίος γιόρταζε, με αντίστοιχα οφέλη προς την τοπική εκκλησία. Μάλιστα σε αυτή την περίπτωση θα πρέπει να υποθέσουμε πως το ενοίκιο για την κατάληψη του χώρου της αγοράς θα το κατέβαλαν οι έμποροι στην εκκλησιαστική επιτροπή. Άλλωστε πρόκειται για μια συνθήκη που υπάρχει ακόμη και σήμερα σε ορισμένα θρησκευτικο-εμπορικά πανηγύρια που γίνονται στην ενδοχώρα.

Ωστόσο αξίζει να δούμε πώς οι παραπάνω γενικές επιστημάνσεις παίρνουν πιο εξειδικευμένη μορφή σε συγκεκριμένα πανηγύρια της περιοχής.

Η περίοδος του μεσοπολέμου

Ένα από τα πιο μεγάλα πανηγύρια της περιόδου που εξετάζουμε είναι το πανηγύρι της τότε επονομαζόμενης Τζουμαγιάς. Από τις μαρτυρίες που έχουμε γνωρίζουμε πως ήταν από τις παλαιότερες επίσημα θεσπισμένες εμποροπανηγύρεις στο νομό Σερρών. Η Κάτω Τζουμαγιά ήταν ήδη από το 19ο αιώνα μια από τις πιο ακμαίες εμπορικές κωμοπόλεις των Σερρών⁴⁰. Το παζάρι της, το οποίο γινόταν κάθε Παρασκευή, συγκέντρωνε όλα τα είδη που παρήγαγε ο σερραϊκός κάμπος, ενώ έφερνε και προϊόντα από τη Θεσσαλονίκη⁴¹. Εκεί μπορούσε να βρει κανείς δημητριακά, βαμβάκι, ρύζι, σουσάμι, φρέσκα ή παστά ποταμίσια ψάρια, κερύ, μέλι, φρούτα όλων των ειδών, αναψυκτικά, σερμπέτια, χαλβάδες κ.ά. Ακόμη πωλούνταν προϊόντα από την ντόπια βιοτεχνική παραγωγή, όπως κιλίμια, κάπες, υφάσματα, μαλλιά αλλά και δέρματα, κατεργασμένα ή ακατέργαστα, από διάφορα ζώα (πρόβατα, γίδια, αρκούδες, λύκους, αλεπούδες κ.ά.)⁴².

Η κατάσταση αυτή επεκράτησε ως ένα βαθμό και τα επόμενα χρόνια. Γράφει σχετικά ο Μακεδνός Αμύντωρ (ψευδώνυμο του Στέφανου Δραγούμη) το 1908: «*Ενταύθα διενεργείται το μεγαλύτερον εμπόριον των προϊόντων της πεδιάδος, συγκεντρουμένων εις την αγοράν αυτής. Τα σιτηρά, ο βάμβαξ, η μέταξα,*

⁴⁰ Γ. Καφταντζής, «Η ιστορία της Ηράκλειας νομού Σερρών», στο Γ. Καφταντζής, Θ. Τενεκετζής, *Ι. Η ιστορία της Ηράκλειας νομού Σερρών. ΙΙ. Λαογραφικά Ηράκλειας*, Σέρρες 1973, σ. 9 – 248. Γ.Ι. Τζεμαϊλας, «Συμβολή εις την ιστορίαν της Ηράκλειας (Κάτω Τζουμαγιάς) νομού Σερρών», *Σερραϊκά Χρονικά*, 6 (1973), σ. 105-167. Κ.Θ. Ασλανίδης, *Ιστορικά διάσπαρατα της Ηράκλειας*, Σέρρες 1997.

⁴¹ Φαίδων [ψευδώνυμο], «Η μεγάλη εμπορική πανήγυρις κάτω Δζουμαγιάς και το μέλλον αυτής», *Μακεδονία*, 19 Ιουλίου 1912, σ. 1.

⁴² Γ. Καφταντζής, «Η ιστορία της Ηράκλειας νομού Σερρών», ό.π., σ. 27.

το όπιον, ο σήσαμος και τόσα άλλα παράγουσιν αρκετήν εμπορικήν κίνησιν· η αγορά των προβάτων, αιγών, βοών, ίππων και των τοιούτων είναι ονομαστή, τροφοδοτουμένων εντεύθεν πλείστων πόλεων της Ανατολικής Μακεδονίας και εν μέρει και αυτής της Θεσσαλονίκης· αι δε προμήθειαι εντεύθεν ορνίθων και των τοιούτων, ιδίως δε ωών είναι σημαντικάί. Αλλά και βιομηχανία ήρχισεν αναπτυσσομένη ενταύθα δια της κατασκευής σαρώθρων, ψαθών, τσιουραπίων, κελιμίων και παρομοίων άλλων κατά χιλιάδας στελλομένων προς την Θεσσαλονίκην, Σερβίαν και Αδριανούπολιν»⁴³.

Κάποια στιγμή η οικονομική ζωή της Τζουμαγιάς άρχισε να μαραζώνει όταν νέοι δρόμοι και γέφυρες άρχισαν να αναδιατάσσουν τους παλαιούς εμπορικούς δρόμους και τα αντίστοιχα εμπορικά δίκτυα. Όμως διάφορες θεσμικές ενέργειες επανέφεραν την ισορροπία στην περιοχή. Όπως διαβάζουμε στον τοπικό τύπο⁴⁴, επί διοικήσεως του Αλβανού στην καταγωγή Οσμάν Νουρή Μπέη διορισμένου μουδέρη της Κάτω Τζουμαγιάς, η περιοχή απέκτησε Τηλεγραφείο, Ταχυδρομείο, καθώς επίσης πόσιμο νερό από αρτεσιανό φρέαρ. Παρόμοια, άνηση γνώριζε ξανά την εποχή εκείνη η οικονομία της καθώς, πάλι σύμφωνα με τον τοπικό τύπο, η Τζουμαγιά είχε «ζωηρότατον εμπόριον εξαγωγής μεν 800 βαγονίων, εισαγωγής δε 200 τοιούτων»⁴⁵. Σύμφωνα με τον Ν.Η. Αναγνωστόπουλο, στα χρόνια του μεσοπολέμου η Ηράκλεια θεωρούνταν το κέντρο του εξαγωγικού εμπορίου όλων των προϊόντων του σερραϊκού κάμπου, ακολουθώντας μια μακρά παράδοση από την οθωμανική περίοδο⁴⁶.

Το πανηγύρι της Τζουμαγιάς καθιερώθηκε το 1911, επί των ημερών του μουδέρη, τον οποίο προαναφέραμε, αφού εξασφαλίστηκε πρώτα άδεια από τις ανώτατες αρχές· μια πρακτική που συνεχίστηκε και από το ελληνικό κράτος για τις καινούργιες εμποροπανηγύρεις. Σύμφωνα με την τοπική προφορική παράδοση, το πανηγύρι γινόταν στην περιοχή *Τσάι*, μια σκιερή και δροσερή περιοχή λίγο έξω από την Τζουμαγιά με πολλά δένδρα και με πόσιμο νερό από πηγή για τις ανάγκες των εμπόρων και των επισκεπτών. Το πανηγύρι συνοδευόταν και από ζωοπανηγύρη. Η νευραλγική θέση της περιοχής στον κάμπο των Σερρών και το υφιστάμενο εκείνη την εποχή δίκτυο επικοινωνίας και συγκοινωνίας⁴⁷ συνέτειναν στην καθιέρωση του πανηγυριού της.

Το πανηγύρι ως θεσμός στη συγκεκριμένη εποχή ήταν ένας σημαντικός παράγοντας ανάπτυξης. Συνέβαλε στην ενίσχυση της οικονομίας αλλά και

⁴³ Μακεδόνος Αμύντωρ [ψευδώνυμο], «Η πεδιάς των Σερρών και η πόλις Βαρακλή - Τζουμαγιά», *Μακεδονικό Ημερολόγιο*, 1908, όπως παρατίθεται στο Β.Ι. Τζανακάρης, *Εικονογραφημένη Ιστορία Σερρών*, τόμ. Α΄, Σέρρες, 1991, σ. 208-209.

⁴⁴ Διαβάτης, «Εντυπώσεις εκ Κάτω Τζουμαγιάς», *Μακεδονία*, 7 Σεπτεμβρίου 1911, σ. 1-2.

⁴⁵ Διαβάτης, ό. π., σ. 1.

⁴⁶ Ν.Η. Αναγνωστόπουλος, *Ο κάμπος των Σερρών*, ό.π., σ. 62.

⁴⁷ Γ. Καφταντζής, «Η ιστορία της Ηράκλειας νομού Σερρών», ό.π., σ. 24-26.

στην εξυπηρέτηση των γύρω χωριών εξασφαλίζοντας τα ζώα και τα προϊόντα που είχαν ανάγκη για τις γεωργικές τους δουλειές και για το σπίτι τους. Επίσης μια πετυχημένη εμποροπανήγυρη ενίσχυε το κύρος της κοινότητας που τη φιλοξενούσε καθώς και αυτών που τη διοικούσαν.

Ήταν φυσικό λοιπόν οι τοπικοί άρχοντες να δίνουν ιδιαίτερη σημασία τόσο στην οργάνωση του πανηγυριού όσο και στην εξασφάλιση ιδανικών συνθηκών για τις συναλλαγές των εμπόρων αλλά και των χωρικών που συνέρρεαν από τις γύρω περιοχές. Για το σκοπό αυτό προέβαιναν κάθε χρόνο σε ανακοινώσεις στον τοπικό Τύπο ή έστελναν ανάλογες ανακοινώσεις σε Δημάρχους και Προέδρους κοινοτήτων γνωστοποιώντας την τέλεση του πανηγυριού και προεξοφλώντας σε αυτές την επιτυχία του. Πρόκειται βέβαια για μια πρακτική που τη συναντάμε σε κάθε εμπορικό πανηγύρι της εποχής εκείνης.

Στο κλίμα του πανηγυριού, στο έτος 1912, μας μεταφέρει σχετική ανακοίνωση/πρόσκληση του δήμου προς τους εμπόρους, ίσως με μια κάποια υπερβολή, η οποία διακρίνει συνήθως τα κείμενα αυτού του είδους, δημοσιευμένη στον τοπικό τύπο: «*Φέρεται εις γνώσιν του εμπορικού κόσμου, ότι η επιτυχία υπό της οποίας εστέφθη η πέρυσι καθιερωθείσα υψηλή Κυβερνητική αδεία, εμπορική πανήγυρις της ημετέρας πόλεως, διαρκούσα από 4^{ης} μέχρι της 8^{ης} Ιουλίου, μας ενισχύει τας ελπίδας, ότι και εφέτος θα διεξαχθή ζωνηρά και εν ευρύτερα κλίμακα. Λαμβανομένων υπ' όψιν ότι ενταύθα υπάρχουν, ταχυδρομείον, τηλεγραφείον, ασφάλεια, συγκοινωνία ευκολωτάτη όσον αφορά την μετακόμισιν των εμπορευμάτων, εις τους μίαν περίπου ώρα απέχοντα σταθμούς Δεμήρ Ισάρ και Πρόσνικ, της Γραμμής Θεσσαλονίκης Δεδέ Αγάτς, φθάνει τις μέχρι του σημείου να πιστεύη ότι δεν θα θελήση ουδείς να τω διαφύγη η μοναδική ευκαιρία του προσπορισμού ή της εκποιήσεως οιασδήποτε εμπορευμάτων εις τιμάς απιστέτως ικανοποιητικάς. Κάτω Δζιουμαγιά τη 4 Ιουνίου. Εκ του γραφείου του Δημαρχείου*»⁴⁸.

Παρομοίως σε σχετική ανακοίνωση στον τοπικό Τύπο, το έτος 1923, η οποία υπογράφεται από τον πρόεδρο της κοινότητας, αναφέρεται πως: «*η μεγάλη επιτυχία ην εσημείωσεν η Πανήγυρις κατά τα προηγούμενα έτη δια της εισροής πολλών ζώων εκ τε της περιφερείας και των μεμακρυσμένων νομών της Ελλάδος ως και δια της επισκέψεως πολλών εμπόρων, εγγυάται και την εφετεινήν τοιαύτην. Προς τούτο η Κοινότης δεν θα φεισθή μέτρων όπως καταστήση άνετον την διαμονήν των επισκεπτών. Παρ' όλην την καταστροφήν της η Τζουμαγιά διαθέτει ουκ' ολίγα άνετα και καθαρά ξενοδοχεία ύπνου και φαγητού*»⁴⁹.

Αναλόγου περιεχομένου ανακοινώσεις καταχωρούνται στον Τύπο και για

⁴⁸ [Ανακοίνωση], «Εμπορ. Πανήγυρις εν Κάτω Τζιουμαγιά», *Μακεδονία*, 28 Ιουνίου, 1912, σ. 3.

⁴⁹ [Ανακοίνωση], «Μεγάλη εμπορική πανήγυρις ζώων (κερασφόρων και μη) Κάτω Τζιουμαγιάς», *Μακεδονία*, 10 Ιουλίου 1923, σ. 3.

τα άλλα σερραϊκά πανηγύρια όπως π.χ. για το πανηγύρι των Πορροΐων: «*Δημοσιευθέντος τους σχετικού Διατάγματος περί της καθιερώσεως τετραήμερου εμπορικής πανηγύρεως εν Κάτω Πορροΐοις καθίσταται γνωστόν εις τους πάσης φύσεως εμπόρους ότι η πανήγυρις άρχεται την 29^η τρέχ. και λήγει το εσπέρας της 1^{ης} Σ/βρίου. Υπό της τοπικής αρχής θέλει παρασχεθή πάσα ευκολία εις τον συναλλασσόμενον κόσμον, ελήφθησαν δε υπ' αυτής πάντα τα ενδεικνύόμενα μέτρα δια την ασφαλή επιτυχίαν της πανηγύρεως και άνέτου διαμονής των επισκεπτών. Η τοποθεσία, το νερό άφθονο και κρύο, η ευρύχωρος πλατεία κ.λπ. εγγυώνται δια τ' ανωτέρω*»⁵⁰.

Η εγκαθίδρυση ενός αισθήματος ασφάλειας και άνετης διαβίωσης που προσπαθούν να δημιουργήσουν οι δημοσιευμένες ανακοινώσεις στους ποικιλοτρόπως προτιθέμενους να συμμετάσχουν στην εμποροπανήγυρη ήταν αναγκαία για εκείνη την ταραγμένη περίοδο, διότι οι περιπτώσεις κλοπών, ακόμη και ολόκληρων εμπορικών караβανιών, ήταν συχνές. Άλλωστε γνωρίζουμε πως στην περιοχή της Μακεδονίας δρούσαν, όχι πολλά χρόνια πριν, διάφορες συμμορίες ληστών, οι οποίες συνήθιζαν να απαγάγουν χωρικούς και κατόπιν να απαιτούν λύτρα για την απελευθέρωσή τους ή να ληστεύουν τα караβάνια που επέστρεφαν από τα εμπορικά πανηγύρια⁵¹, όπως για παράδειγμα συνέβη στη Χαλκιδική, όταν επέστρεφε ένα караβάνι από το πανηγύρι της Δουμπιάς⁵²: «*Καθά ασφαλώς πληροφορούμεθα την παρελθούσαν Παρασκευήν ενώ 15 έμποροι επέστρεφον εις Διαρίγκοβην εκ της εν θέσει Δουμπιά ετησίας εμπορικής πανηγύρεως έπεσαν εις χείρας ληστών, ενεδρευόντων παρά την θέσιν Κουτσακρλή. Άνευ πολλών διατυπώσεων οι λησταί απεγύμνωσαν την συνοδείαν αφαιρέσαντες ό,τι πολύτιμον εύρον και έλαβον την άγρουν εις το κρυσφύγετόν των*».

Το ύψος των συναλλαγών στο πανηγύρι της Τζουμαγιάς δεν το γνωρίζουμε με ακρίβεια. Ωστόσο από ρεπορτάζ των εφημερίδων καταλαβαίνουμε πως, πράγματι, το πανηγύρι αυτό ήταν ένα από τα μεγαλύτερα. Η ζωοπανήγυρη δε, η οποία το συνόδευε, κατείχε σημαντικό μερίδιο από το συνολικό όγκο των συναλλαγών. Διαβάζουμε λοιπόν ότι: «*ως προεβλέπετο εκ των αποτελεσμάτων της περυσινής πανηγύρεως αντιπροσωπευομένης υπό του ποσού των 10.000 λιρών εις αγοραπωλησίας ιδίως ζώων, η εφετεινή υπήρξε ζωηροτάτη, ανταξία της διαφημίσεως υπό τε των εφημερίδων [...] Κυρίως εις την δευτέραν*

⁵⁰ [Ανακοίνωση], «Εμπορική και θρησκ. πανήγυρις εν Κάτω Πορροΐοις», *Μακεδονία*, 14 Αυγούστου 1930, σ. 2.

⁵¹ «*Εν Μακεδονία αγγέλλονται καθ' εκάστην άθλοι ληστρικών συμμοριών, αίτινες απόγουν πλουσίους χωρικούς διά να λάβωσι λύτρα, συλλαμβάνουν δε και ληστεύουν τα εκ των αγορών και εμπορικών πανηγύρεων επιστρέφοντα караβάνια*». [Ανόνημος], «Η εν Αλβανία κατάσταση», *Μακεδονία*, 10 Νοεμβρίου 1911, σ. 1.

⁵² [Ανόνημος], «Τα εν Χαλκιδική», *Μακεδονία*, 5 Ιουλίου 1912, σ. 2.

και τρίτην ημέραν της πανηγύρεως παρατηρήθη πρωτοφανής εις τα χρονικά της εμπορικής κινήσεως Κάτω Τζουμαγιάς ζωηρότης, η οποία εκπροσωπείται υπό των επομένων αριθμών, ομιλούντων ευλογοττότερον παντός άλλου. Εγένετο λοιπόν 10.000 λιρών αγοραπωλησίαι, ίππων, όνων, ημιόνων, αροτήρων, 5.000 λιρών αιγοπροβάτων και χοίρων και 20.000 λιρών διαφόρων άλλων ειδών»⁵³.

Εκτός όμως από ζώα οι πανηγυριστές μπορούσαν να προμηθευτούν από το πανηγύρι πολλά και διάφορα προϊόντα πρώτης ανάγκης. Η φημισμένη τοπική βιοτεχνία κατείχε ένα σημαντικό κομμάτι στην αγορά του⁵⁴. Είδη βιοτεχνίας που τα είδαμε να πωλούνται στο εβδομαδιαίο παζάρι της Τζουμαγιάς υπήρχαν και στην εμποροπανήγυρη. Εκεί μπορούσε κάποιος να βρει χαλιά, βελέντζες, κιλίμια για τον εξοπλισμό του σπιτιού αλλά και διάφορα άλλα είδη υφαντικής όπως π.χ. κάλτσες και ενδύματα. Επίσης λαμβάνοντας υπόψη τα παραδείγματα των άλλων εμποροπανηγύρεων στην ελληνική επικράτεια οπωσδήποτε θα μπορούσε κάποιος να αγοράσει εκεί υποδήματα, εργαλεία για τις αγροτικές δουλειές αλλά και γεωργικά προϊόντα ή είδη από την ποιμενική ζωή, όπως μαλλιά, τυροκομικά προϊόντα κ.ά.

Παράλληλα με την εμποροπανήγυρη, τελούνταν και ζωοπανήγυρη, η οποία τη συναγωνιζόταν σε σπουδαιότητα για τους κατοίκους της περιοχής⁵⁵. Τα είδη ζώων που μεταφέρονταν προς πώληση ήταν διάφορα, μικρά και μεγάλα, «κερασφόρα και μη», σύμφωνα με την ταξινόμηση της εποχής. Έτσι στη ζωοπανήγυρη της Τζουμαγιάς μπορούσε κάποιος να βρει και να αγοράσει άλογα, γαϊδούρια, μουλάρια, ταύρους, μοσχάρια, αγελάδες, βόδια για το όργωμα, βουβάλια, κατσίκια, πρόβατα αλλά και γουρούνια, όλα ντόπια ή κάποτε προερχόμενα από άλλες μακρινές περιοχές της Ελλάδας. Ορισμένες μάλιστα φορές έρχονταν προς πώληση ζώα και από τη γειτονική Βουλγαρία⁵⁶.

Από τα παραπάνω μπορούμε να συμπεράνουμε πως το εμπορικό πανηγύρι της Τζουμαγιάς αποτελούσε για την περιοχή ένα σημαντικό οικονομικό γεγονός στην πορεία του χρόνου. Ωστόσο οι λειτουργίες του πανηγυριού δεν περιορίζονται στον οικονομικό τομέα.

Ο θεσμός της εμποροπανηγύρης σε όλες τις περιόδους εκτός από τόπος συναλλαγής ήταν και ένας κοινωνικός τόπος. Δηλαδή, ένας τόπος συγκέντρωσης διαφόρων κοινωνικών ομάδων που λειτουργούσε καταλυτικά στις ανθρω-

⁵³ Φαίδων [ψευδώνυμο], «Η μεγάλη εμπορική πανήγυρις κάτω Δζουμαγιάς και το μέλλον αυτής», *Μακεδονία*, 19 Ιουλίου 1912, σ. 2.

⁵⁴ [Ανακοίνωση], «Μεγάλη εμπορική πανήγυρις ζώων (κερασφόρων και μη) Κάτω Τζουμαγιάς», *Μακεδονία*, 10 Ιουλίου 1923, σ. 3.

⁵⁵ «Κατά τας εμποροπανηγύρεις συγκεντρώνονται έμποροι και γεωργοί εκ μακρινών αποστάσεων και ενεργούνται κατ' αυτάς σημαντικά συναλλαγαί ιδίως ζώων». Ν.Η. Αναγνωστόπουλος, *Ο κάμπος των Σερρών*, ό.π., σ. 154.

⁵⁶ [Ανακοίνωση], «Μεγάλη εμπορική πανήγυρις ζώων Κάτω Τζουμαγιάς», *Μακεδονία*, 15 Ιουλίου 1927, σ. 2.



πινες σχέσεις. Ταυτόχρονα αποτύπωνε μέσα του τις διαστρωματώσεις που διέσχιζαν κάθετα και οριζόντια την κοινωνία⁵⁷. Το ίδιο μπορούμε να υποθέσουμε και για τις σερραϊκές εμποροπανηγύρεις. Η περιοχή των Σερρών αποτελούσε έναν πολυεθνικό και πολυεθνοτικό τόπο, ιδίως μετά τη μικρασιατική καταστροφή και την έλευση των προσφύγων. Στην περίοδο του μεσοπολέμου περίπου το ένα τρίτο του πληθυσμού των Σερρών το αποτελούσαν ντόπιοι πληθυσμοί (Βλάχοι, Σαρακατσάνοι, Ρομ και άλλοι γηγενείς), ενώ τα υπόλοιπα μέρη αποτελούνταν από πρόσφυγες Θρακιώτες, Πόντιους, Μικρασιάτες, Μελενικιώτες, Καυκάσιους, και ένα μικρό ποσοστό από Αρμένιους, Κιρκάσιους αλλά και Παλαιοελλαδίτες (ενοικιαστές τσιφλικιών σε παρελθούσες εποχές ή δημόσιοι υπάλληλοι που εγκαταστάθηκαν μόνιμα στην περιοχή).

Ο Ν. Αναγνωστόπουλος γράφει μάλιστα, το έτος 1937, πως «*πλην των ελληνικών ιδιωμάτων (ποντιακού, καυκασικού, θρακικού, μακεδονικού κ.λπ.) μέρος των Μικρασιατών ιδίως ομιλούν ως μητρικήν γλώσσαν των την τουρκικήν, σχεδόν δε ουδόλως εξέμαθον την ελληνικήν παρά την δεκαετή ενταύθα παραμονήν των. Μέρος των εντοπίων ομιλούν την μακεδονοσλαβικήν διάλεκτον, άλλοι βλάχικα, οι Αθίγγανοι έχουν ίδιον γλωσσικόν ιδίωμα, οι Αρμένιοι και οι Κιρκάσιοι τέλος έχουν την ιδικήν των έκαστος γλώσσαν*»⁵⁸. Καταλαβαίνει λοιπόν κανείς πως η συρροή όλου αυτού του γλωσσικά ετερογενούς πληθυσμού στα πανηγύρια της περιόδου εκείνης, και κυρίως στα χρόνια μετά τη μικρασιατική καταστροφή, σίγουρα έδινε ένα πολύχρωμο χαρακτήρα στην αγορά, ο οποίος γινόταν περισσότερο αισθητός με τις διάφορες γλώσσες, τα γλωσσικά ιδιώματα και τις διαλέκτους που χρησιμοποιούσαν οι πανηγυριστές για να επικοινωνήσουν.

Όλες αυτές οι μαρτυρίες που παραθέσαμε πιο πάνω, εκτός από πληροφορίες που δίνουν για το πανηγύρι ως θεσμό, μιλούν επίσης για την τοπική κοινωνία που το οργανώνει και την οικονομία της, η οποία όμως επρόκειτο να αλλάξει ριζικά στα μεταπολεμικά χρόνια.

Η εποχή των νέων οριζόντων

Η μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο εποχή έχει αναγνωριστεί ως εποχή καμπίς στην πορεία της ελληνικής κοινωνίας. Η εμφάνιση του μοντερνισμού και η ανασυγκρότηση του κράτους σε νέες, ορθολογικές, βάσεις μαζί με την αμφισβήτηση της παράδοσης που εξέφραζε ο μοντερνισμός στο ιδεολογικό

⁵⁷ E. Razhdavichka, «Nineteenth-Century Balkan Fairs as a Social Space: Hierarchy, Marginality, Ethnicity, and Gender», *Études Balkaniques*, 1 (2006), σ. 125-148. Δ.Ν. Λύρας, «Οι εμποροπανηγύρεις Στυμφαλίας και Φενεού», ό.π., υποσημ. 5, σ. 143-144. Βλ. Π.Ι. Καμηλάκης, «Η εμποροπανηγύρη των Φαρσάλων. Ιστορική εξέλιξη - εθνογραφική θεώρηση», ό.π., σ. 124-125.

⁵⁸ Ν.Η. Αναγνωστόπουλος, *Ο κάμπος των Σερρών*, ό.π., υποσημ. 23, σ. 45.



επίπεδο, σηματοδότησε αντίστοιχες αλλαγές στην οικονομική και κοινωνική ζωή της χώρας. Είναι η περίοδος ανασύνταξης του κράτους και της οικονομίας. Τα οργανωτικά σχήματα γίνονται ευρύτερα. Ταυτόχρονα όμως υπάρχει και μια τάση προς το μερικό, όχι αντιθετική αλλά ως συνιστώσα του γενικού. Αυτή την κατεύθυνση αποτυπώνει και η διάθεση ενίσχυσης των υφιστάμενων εμποροπανηγύρεων με σκοπό την ανάπτυξη της τοπικής οικονομίας. Μένει να δούμε ποια ποιοτικά χαρακτηριστικά προσλαμβάνει ο θεσμός μέσα στο νέο πλαίσιο όπως το περιγράψαμε σχηματικά προηγουμένως.

Λίγα χρόνια πριν τα γεγονότα του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, το 1935, ιδρύθηκε επίσημα η ετήσια εμποροπανήγυρη των Σερρών. Ήταν η συνέχεια της μεγάλης και πολυήμερης εμποροπανήγυρης, επονομαζόμενης *Κερβάνι*, που μέχρι το 19^ο αιώνα λειτουργούσε αδιαλείπτως στην πόλη των Σερρών⁵⁹, σε ένα οικοδομικό συγκρότημα αποκαλούμενο *καραβάν-σαράι*⁶⁰. Επρόκειτο για μια εμποροπανήγυρη η οποία συμπεριλαμβανόταν στις μεγαλύτερες εμποροπανηγύρεις της Μακεδονίας και ίσως των Βαλκανίων. Όπως αναφέρει ο Πέτρος Πέννας: «η εμποροπανήγυρις αυτή του “Κερβανιού” μέχρι και των τελευταίων δεκαετηρίδων του παρελθόντος αιώνας απετέλει κοσμικόν και οικονομικόν γεγονός διά την πόλιν των Σερρών. Διότι συνεκέντρωνεν εις αυτήν από όλας τας χώρας πλήθη εμπόρων, αλλά και πλήθος εξ όλης της περιοχής και της ενδοχώρας της Μακεδονίας, και του Βαλκανικού χώρου το οποίον ήθελεν να επωφεληθή και προμηθευθή εις τιμάς χαμηλοτέρας των συνήθων τα διάφορα εγχώρια και ευρωπαϊκής προελεύσεως προϊόντα τα εκτιθέμενα υπό των “πραγματεντάδων”»⁶¹. Η προπολεμική εμποροπανήγυρη των Σερρών δε διήρκεσε πολύ καθώς την πρόλαβαν τα γεγονότα του πολέμου. Η τελευταία φορά που οργανώθηκε ήταν το 1939.

Μετά το τέλος του πολέμου και της εμφυλιοπολεμικής σύγκρουσης η πόλη ζούσε σε μια σύγχυση και έψαχνε να βρει στους ρυθμούς της. Τότε ήρθε στο προσκήνιο το ζήτημα της εμποροπανήγυρης, και διατυπώθηκε το αίτημα της επανασύστασής της. Μάλιστα το γεγονός της ύπαρξης ανάλογων εμποροπανηγύρεων σε άλλες πόλεις της Ελλάδας αλλά και σε χωριά του ίδιου νομού λειτούργησε ως στοιχείο παρότρυνσης και ανταγωνισμού. Μέσα από τη σχε-

⁵⁹ Γ. Καφταντζής, *Ιστορία της πόλεως Σερρών*, ό.π., σ. 313. E. Themopoulou, «Les foires dans les Balkans au XIXe siècle: Mutations observées et évolution des foires», *Südost-Forschungen*, 59/60 (2000/2001), σ. 253-271.

⁶⁰ Το *καραβάν-σαράι* αποτελούσε την ολοκλήρωση του πυρήνα των οθωμανικών πόλεων σύμφωνα με το μοντέλο του οθωμανικού πολεοδομικού ιστού. Σχετικά βλ. Τ. Καραναστάσης, «Ο νεομάρτυρας στις Σέρρες του β' μισού του 15.αιώνα. Ο άγιος Ιωάννης ο Σερραίος και η ακολουθία του, έργο του μεγάλου ρήτορος Μανουήλ Κορινθίου», *Βυζαντινά*, 16 (1991), σ. 231. Για τη θέση του κτιρίου, από το οποίο η εμποροπανήγυρη των Σερρών είχε ονομαστεί *Κερβάνι*, βλ. επίσης, Π. Πέννας, *Ιστορία των Σερρών*, ό.π., σ. 366-367.

⁶¹ Π. Πέννας, *Ιστορία των Σερρών*, ό.π., σ. 366.



τική επιχειρηματολογία φαίνεται πως εκείνη την εποχή η ύπαρξη και λειτουργία μιας εμποροπανήγυρης έδινε, κατά κάποιο τρόπο, κύρος και υπόσταση στην ίδια την πόλη που την οργάνωνε. Αναφέρεται σε σχετικό πρωτοσέλιδο άρθρο τοπικής εφημερίδας: «Κάποτε και εις την πόλιν μας έγινε ετησία έκθεσις η οποία εστέφθη υπό επιτυχίας και κατά τας τρεις συνεχείς περιόδους, διεκόπη όμως η συνέχισις της λόγω του επελθόντος πολέμου. Είναι λυπηρόν διότι μέχρι σήμερον δεν ανελήφθη ουδεμία πρωτοβουλία ούτως ώστε να ανασυγκροτηθή η έκθεσις και να γίνη πραγματικότης. Και είναι λυπηρόν διότι τα άφθονα και ωραία προϊόντα του νομού μας παραμένουν αναξιοποίητα ελλείψει σχετικής διαφημίσεως, ενώ εάν υπήρχεν αύτη, τα προϊόντα μας θα είχαν μεγαλύτεραν αξίαν. [...] Εις όλας τα πόλεις της παλαιάς Ελλάδας λειτουργούν εμποροπανηγύρεις και εκθέσεις εις δε την Λάρισαν η έκθεσις και η εμποροπανήγυρις διαρκεί δέκα πέντε ημέρας. Είναι επαναλαμβανόμεν λυπηρόν διότι δεν ανελήφθη μέχρι σήμερον η δέουσα και απαιτουμένη πρωτοβουλία, ούτως ώστε και η πόλις μας να έχη όχι μόνον την έκθεσίν της αλλά και την ετησίαν πανήγυριν όπως γίνεται και εις τα χωρία ακόμη του Νομού μας, τα οποία είναι αξιέπαινα διά την προσπάθειάν των ταύτην»⁶².

Τελικά, το έτος 1957, το πανηγύρι αναβίωσε επί επταήμερο, στη θέση όπου γινόταν και προπολεμικά (*Μεράς Σερρών*). Ο κύριος φορέας που το οργάνωσε ήταν ο δήμος των Σερρών. Για την επιτυχή διεκπεραίωση αλλά και για τον εμπλουτισμό του θεσμού δραστηριοποιήθηκαν συντονισμένα από το δήμο διάφορες οργανώσεις και φορείς της οικονομικής και κοινωνικής ζωής της πόλης. Ο τοπικός τύπος με δημοσιεύματα διαφήμιζε την έναρξη του πανηγυριού και προεξοφλούσε την επιτυχία του λέγοντας πως: «το μεν διότι ο Δήμος παρέσχεν όλα τα μέσα, το δε διότι και οι εκθέται θα σπεύσουν με υπερηφάνειαν και ικανοποίησιν να επιδείξουν τας προόδους που εσημείωσαν χάρις εις την μεγάλην και φιλότιμον προσπάθειάν των»⁶³.

Για το σκοπό αυτό στάλθηκαν σχετικές προσκλήσεις συμμετοχής προς το Εμποροβιομηχανικό Επιμελητήριο, τον Εμπορικό Σύλλογο και την Ομοσπονδία Επαγγελματιών και Βιοτεχνών Σερρών⁶⁴. Αντίστοιχα ανακοινώθηκε το πανηγύρι και στις εφημερίδες: «Ο δήμαρχος Σερρών γνωστοποιεί ότι: Η λειτουργήσασα από του έτους 1935 μέχρι του έτους 1939 Εμποροζωοπανήγυρις Σερρών και διακοπέισα έκτοτε λόγω των πολεμικών γεγονότων, επανιδρυθείσα ήδη, θέλει λειτουργήση και αύθις εις την παλαιάν της θέσιν και εις την ευρύχωρον γνωστήν πεδιάδα, ανατολικώς της πόλεως υπό το όνομα “Μεράς Σερρών”. Αύτη θέλει τελεσθή από της 24^{ης} μέχρι της 30^{ης} Σεπτεμβρίου 1957 κατόπιν της

⁶² [Ανώνυμος], «Η έκθεσις των Σερρών», *Σερραϊκόν Βήμα*, 11.08.1955, σ. 1.

⁶³ [Ανώνυμος], «Η τοπική μας έκθεσις», *Σερραϊκόν Βήμα*, 07.08.1957, σ. 1.

⁶⁴ [Ανώνυμος], «Ο Δήμος Σερρών οργανώνει εμποροζωοπανήγυριν εις την πόλιν μας από της 24-30 Σεπτεμβρίου», *Σερραϊκόν Βήμα*, 06.09.1957, σ. 2.



υπ' αριθμ. 289/57 αποφάσεως του Δημ. Συμβουλίου. Εις τους μικροπωλητάς και εμπόρους θέλει διατεθή υπό του Δήμου χώρος επ' ενοικίω διά την υπ' αυτών κατασκευήν καταλλήλων παραπηγμάτων προς έκθεσιν των εμπορευμάτων των. Εις την πανήγυριν ταύτην ως γνωστόν ζώα μεγάλα και μικρά κομίζονται και εκτίθενται προς πώλησιν ή ανταλλαγήν. Οι επιθυμούντες να προσέλθουν εις την Εμποροζωοπανήγυριν Σερρών θα εύρουν κάθε ευκολίαν και συνδρομήν από την Δημοτικήν Αρχήν»⁶⁵.

Η παρουσία των επισήμων και πλήθους κόσμου ήταν μία διαρκής μέριμνα των οργανωτών σε όλα τα μετέπειτα χρόνια τέλεσης του πανηγυριού. Γι' αυτό στέλνονταν προσκλήσεις στις τοπικές αρχές, ενώ συχνά κατά περίπτωση καλούνταν ο διοικητής της Μεραρχίας που έδρευε στο νομό καθώς και όλοι οι δημοτικοί υπάλληλοι⁶⁶. Επίσης στέλνονταν προγράμματα της εμποροπανηγυρικής σε όλους σχεδόν τους δήμους της Ελλάδας όπως και σε πολλές κοινότητες, ακόμη και σε νησιά (Πελοπόννησο, Θράκη, Στερεά Ελλάδα, Κυκλάδες, Επτάνησα, Σποράδες κ.ά.)⁶⁷, όπως αντίστοιχα έκαναν και αυτές για τα δικά τους πανηγύρια.

Η οργάνωση του χώρου της αγοράς ήταν ένα θέμα στο οποίο από την αρχή δόθηκε ιδιαίτερη σημασία καθώς δε σχετιζόταν μόνο με την καλή οργάνωση αλλά και με τα αναμενόμενα έσοδα από τη διοργάνωση ενός τέτοιου θεσμού⁶⁸. Καθορίστηκε έτσι με κάθε δυνατή λεπτομέρεια ο τρόπος οργάνωσης της αγοράς αλλά και ο τρόπος πληρωμής των συμμετεχόντων εμπόρων στο εμπορικό πανηγύρι⁶⁹. Ακόμη ορίστηκε και ο τρόπος πληρωμής για τα δικαιώματα χρήσης του χώρου από τα ζώα που προσκόμιζαν στην αγορά οι ζω-

⁶⁵ [Ανακοίνωση], «Μεγάλη Εμποροζωοπανήγυρις Σερρών», *Σερραϊκόν Βήμα*, 07.09.1957, σ. 2. Ανάλογη ανακοίνωση στελνόταν προς ανάρτηση στους δήμους, στις κοινότητες, στους σιδηροδρομικούς σταθμούς κ.λπ. Βλ. Παράρτημα.

⁶⁶ Γενικά Αρχεία του Κράτους νομού Σερρών, *κντίον 20*, φάκελος 8.

⁶⁷ Σε κατάσταση των υπηρεσιών του δήμου φαίνεται πως το έτος 1960 στάλθηκαν προγράμματα του πανηγυριού σε πεντακόσιες πενήντα κοινότητες του νομού Σερρών και των γύρω περιοχών καθώς και σε ενενήντα πόλεις της υπόλοιπης Ελλάδας. Γενικά Αρχεία του Κράτους νομού Σερρών, *κντίον 181*, φάκελος 11. Παρόμοια παρατηρούμε και για το έτος 1961. Γενικά Αρχεία του Κράτους νομού Σερρών, *κντίον 20*, φάκελος 8.

⁶⁸ Για τη διοργάνωση της εμποροπανηγυρικής και τη σχετική φορολόγηση των πωλουμένων ζώων και εμπορευμάτων πρβλ. Γ. Βαρδακούλας, Θ. Παναγιωτόπουλος, Γ. Χαλάτσης, *Το Επαχτίτικο παζάρι...*, ό.π., σ. 26-43.

⁶⁹ Σύμφωνα λοιπόν με απόφαση του δημοτικού συμβουλίου καθορίστηκε ως προς την κατάληψη του χώρου για όλη τη διάρκεια της εμποροπανηγυρικής: α) Για ένα τετραγωνικό μέτρο (τ.μ.) δρχ. 20. β) Για δύο τ.μ. δρχ. 40. γ) Για τρία τ.μ. δρχ. 50. δ) Για τέσσερα τ.μ. δρχ. 60. ε) Για πέντε τ.μ. δρχ. 70. στ) Για έξι τ.μ. δρχ. 80. ζ) Για επτά τ.μ. δρχ. 90. η) Για οκτώ τ.μ. δρχ. 100. θ) Για άνω των οκτώ και μέχρι είκοσι τ.μ. δρχ. 20 για το τ.μ. ι) Για άνω των είκοσι τ.μ. δρχ. 10 για το τ.μ. Απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου αρ. 289/05.06.1957, παράγραφος 2. Γενικά Αρχεία του Κράτους νομού Σερρών, *κντίον 226*, φάκελος 3.



έμποροι και γεωργοκτηνοτρόφοι⁷⁰. Ταυτόχρονα προκηρύχθηκε δημοπρασία για την εκμίσθωση των δικαιωμάτων αυτών σε ιδιώτη εργολάβο⁷¹.

Μέριμνα δόθηκε και για την επίλυση των πρακτικών προβλημάτων που επρόκειτο να προκύψουν στη διεξαγωγή του πανηγυριού, όπως είναι η ηλεκτροδότηση⁷², ο καθαρισμός του χώρου που θα γίνει η εμποροπανήγυρη⁷³, η εξασφάλιση αστυνομικής δύναμης για την τάξη και για τις τυχόν αγορανομικές παραβάσεις, η ενίσχυση της γραμμής των αστικών λεωφορείων για την εξυπηρέτηση του κοινού και η εξασφάλιση ποτών και καθισμάτων για τους επισήμους στην τελετή των εγκαινίων. Τέλος συγκροτήθηκαν συνεργεία για την καθαριότητα καθώς και για την είσπραξη των δικαιωμάτων τόσο της εισόδου του κοινού στο χώρο όσο και της συμμετοχής των εμπόρων στην εμποροπανήγυρη⁷⁴.

Από τις αιτήσεις των εμπόρων που ενδιαφέρθηκαν, για να λάβουν μέρος στην εμποροπανήγυρη καταλαβαίνουμε πως υπήρχαν στην αγορά διάφορα είδη πωλούμενων προϊόντων και αντίστοιχων πάγκων/παραγκών. Βρίσκουμε αιτήσεις για σύσταση καφενείου, για κούνιες, για πώληση μαγικών τρυκ, για πώληση ειδών ζαχαροπλαστικής, ψιλικών ειδών, παιχνιδιών, ψητών κρεάτων (σουβλάκια κ.λπ.), αεριούχων ποτών, ειδών ξυλογλυπτικής, αλλά και έκθεσης ελκυστήρων⁷⁵. Άξιο προσοχής είναι ότι μέσα στην αγορά του πανηγυριού ορ-

⁷⁰ Για τα ζώα που προσκομίζονται και πωλούνται ορίζεται κατά κεφαλήν: α) Των προβάτων, αιγών, κριών και αμνών δρχ. 3,00. β) Βοών, αγελάδων, βουβάλων, ίππων, ημιόνων, και καμηλών δρχ. 25,00. γ) Μόσχων και όνων δρχ. 10,00. δ) Χοίρων άνω των τριών μηνών δρχ. 2,50. ε) Χοίρων κάτω των τριών μηνών δρχ. 1,00. Για τα ζώα που προσκομίζονται αλλά δεν πωλούνται ορίζεται κατά κεφαλήν, για κάθε μέρα που σταθμεύουν: α) Των προβάτων, αιγών, κριών και αμνών δρχ. 0,50. β) Βοών, αγελάδων, βουβάλων, ίππων, ημιόνων, και καμηλών δρχ. 3,00. γ) Μόσχων και όνων δρχ. 2,00. δ) Χοίρων άνω των τριών μηνών δρχ. 1,50. ε) Χοίρων κάτω των τριών μηνών δρχ. 0,50. Απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου αρ. 289/05.06.1957, παράγραφος 3. Γενικά Αρχεία του Κράτους νομού Σερρών, *κυτόν 226*, φάκελος 3.

⁷¹ Πρώτη προσφορά ορίζεται το ποσό των 15.000 δρχ. το οποίο θα πληρωνόταν εφάπαξ και προκαταβολικά. Απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου αρ. 289/05.06.1957, παράγραφος 4. Γενικά Αρχεία του Κράτους νομού Σερρών, *κυτόν 226*, φάκελος 3.

⁷² Γενικά Αρχεία του Κράτους νομού Σερρών, *κυτόν 62*, φάκελος 1 και *κυτόν 181*, φάκελος 11.

⁷³ Με έγγραφο ο δήμος καλεί τη χωροφυλακή, το έτος 1962, να ειδοποιήσει «τους κατόχους κόπρου ήτις συνεσωρεύθη εις τον τόπον της εμποροζωοπανηγύρεως όπως αποκομίσωσι ταύτην εκτός του χώρου [...] μέχρι της 23^{ης} Αυγούστου καθ' όσον την 26^{ην} θέλει τελεσθή εις τον τόπον τούτον η εμποροζωοπανήγυρις». Γενικά Αρχεία του Κράτους νομού Σερρών, *κυτόν 62*, φάκελος 1. Να θυμίσω ότι η ζωαγορά των Σερρών είχε μεταφερθεί από το χώρο όπου λειτουργούσε παλαιότερα (οδός Σινώπης) στη θέση Μεράς, κοντά στις εγκαταστάσεις της εμποροζωοπανήγυρης. Γενικά Αρχεία του Κράτους νομού Σερρών, *κυτόν 20*, φάκελος 8. Το γεγονός λοιπόν αυτό καθιστούσε απαραίτητο τον καθαρισμό του χώρου της αγοράς πριν το πανηγύρι.

⁷⁴ Στον πρώτο χρόνο της μεταπολεμικής ίδρυσης του πανηγυριού δεν είχε θεσμοθετηθεί εισιτήριο για το κοινό. Εισιτήριο υπάρχει το έτος 1960 και είναι δρχ. 1,00. Απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου αρ. 185/04.08.1960. Γενικά Αρχεία του Κράτους νομού Σερρών, *κυτόν 62*, φάκελος 1.

⁷⁵ Γενικά Αρχεία του Κράτους νομού Σερρών, *κυτόν 20*, φάκελος 8.



γανώθηκε από τη Διεύθυνση Γεωργίας του νομού, το 1960 αλλά και το 1961, Γεωργοκτηνοτροφική Έκθεση που συμπεριλάμβανε «έκθεση μόσχων εκ τεχνητής γονιμοποίησης»⁷⁶. Πρόκειται για κάτι συνηθισμένο που το βρίσκουμε και σε άλλες εμποροπανηγύρεις εκείνης της εποχής στην περιφέρεια. Κι αυτό γινόταν, όπως δηλώνεται μέσα από τα επίσημα έγγραφα, με απώτερο σκοπό την «κατάδειξιν της συντελουμένης γεωργικής προόδου και της επιβραβεύσεως προοδευτικών παραγωγών προς δημιουργίαν πνεύματος αμίλλης και αφ'ετέρου δια την συμβολήν της καθ'ημάς Υπηρεσίας εις την επιτυχία της εμποροπανηγύρεως της πόλεως»⁷⁷.

Δείχνοντας ο δήμος επίγνωση του γεγονότος ότι η εμποροπανήγυρη εκτός από τόπος συναλλαγής είναι και τόπος εορτής, ενδιαφέρθηκε και για την εορταστική πλαisiώση του θεσμού. Έστειλε προσκλήσεις προς τους συλλόγους Κυριών, Δεσποινίδων και Λυκείου Ελληνίδων προκειμένου να διοργανώσουν τελετές, όπως αυτές νομίζουν, «επί τω τέλει προσελεύσεως μεγαλυτέρου αριθμού επισκεπτών και πανηγυριωτέρου εορτασμού ταύτης [της εμποροπανήγυρης]»⁷⁸. Ακόμη προσκάλεσε μουσικογυμναστικούς συλλόγους, όπως ο Μουσικογυμναστικός Σύλλογος Σερρών «Απόλλων» προκειμένου να συμμετάσχουν στη διοργάνωση αθλητικών αγώνων με την ευκαιρία της εμποροπανήγυρης⁷⁹. Πολλά από τα παραπάνω σχέδια του δήμου για την πολιτιστική πλευρά της εμποροπανήγυρης του 1957 δεν πραγματοποιήθηκαν. Ωστόσο έδειχναν τις προθέσεις του δήμου, τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της εμποροπανήγυρης και τον ιδεολογικό της προσανατολισμό.

Για την έναρξη του πανηγυριού οργανώθηκε τελετή εγκαινίων, στην οποία παραβρέθηκαν με επισημότητα οι τοπικές αρχές, ενώ η έναρξη και η λήξη του πανηγυριού συνοδεύτηκαν από τους ήχους της φιλαρμονικής και των πυροτεχνημάτων. Στα εγκαίνια έγινε αγιασμός από το Μητροπολίτη Σερρών, εκφωνήθηκε λόγος από το δήμαρχο, σχετικά με το ιστορικό και τη χρησιμότητα του θεσμού, ενώ τέλος ο νομάρχης ήταν αυτός που κήρυξε την έναρξη του πανηγυριού⁸⁰.

Τις επόμενες ημέρες διάφορα σχολεία της πόλης παρουσίασαν χορούς και τραγούδια⁸¹. Το ψυχαγωγικό πρόγραμμα του πανηγυριού δεν παρέμενε ίδιο

⁷⁶ [Ανώνυμος], «Η εφετινή εμποροζωοπανήγυρις θα τελεσθή από 26^{ης} μέχρι 1^{ης} Σεπτεμβρίου», *Σερραϊκόν Βήμα*, 23.08.1960, σ. 2.

⁷⁷ Από αίτηση της Διεύθυνσης Γεωργίας προς το δήμαρχο Σερρών. Γενικά Αρχεία του Κράτους νομού Σερρών, *κυτίον 20*, φάκελος 8.

⁷⁸ Πρόκειται για τους συλλόγους «Η Εμμέλεια» και «Αγάπα τον πλησίον σου» αντίστοιχα. Γενικά Αρχεία του Κράτους νομού Σερρών, *κυτίον 232*, φάκελος 4.

⁷⁹ Γενικά Αρχεία του Κράτους νομού Σερρών, *κυτίον 232*, φάκελος 4.

⁸⁰ [Ανώνυμος], «Παρουσία των τοπικών αρχών και πλήθους επισκεπτών εγένοντο την 5^{ην} απογευματινήν χθες τα εγκαίνια της εμποροζωοπανηγύρεως Σερρών», *Σερραϊκόν Βήμα*, 25.09.1957, σ. 2.

⁸¹ [Ανώνυμος], «Παρουσία των τοπικών αρχών και πλήθους επισκεπτών εγένοντο την 5^{ην}

κάθε χρόνο. Αντιθέτως, άλλαζε ή εμπλουτιζόταν. Έτσι στην εμποροζωοπανήγυρη του 1961, παράλληλα με τους χορούς και τα τραγούδια έγιναν και κινηματογραφικές προβολές από το κινηματογραφικό συγκρότημα του δήμου.

Για την τόνωση δε του εορταστικού πνεύματος προτάθηκε στους καταστηματάρχες να ενεργήσουν δεόντως ώστε τα καταστήματά τους να παραμένουν, κατά τη διάρκεια λειτουργίας της εμποροπανήγυρης, ανοικτά όλη την ημέρα, σημαιοστολισμένα και ευπρεπισμένα «*επί τω πανηγυρικότερον*»⁸².

Εκτός όμως από τις ψυχαγωγικές παραστάσεις που οργανώνονταν με την επιμέλεια του δήμου υπήρχαν και άλλου είδους διασκεδάσεις, οι οποίες προσφέρονταν από ιδιώτες επιχειρηματίες. Τέτοια ήταν ο περίφημος «*γύρος του θανάτου*»⁸³, ο οποίος περιφερόταν σε όλα τα μεγάλα πανηγύρια της εποχής εκείνης, αλλά και συνεχίζει μέχρι και σήμερα⁸⁴.

Η αναβίωση της εμποροπανήγυρης των Σερρών παρά τις ευοίωνες προβλέψεις και τα σχέδια των εμπνευστών της δεν ευτύχησε να έχει συνέχεια. Οι εισπράξεις από το πανηγύρι ήταν αρκετά λιγότερες από τα χρήματα που ξοδεύονταν για την οργάνωσή του⁸⁵. Έτσι μετά από λίγα χρόνια επαναλειτου-

απογευματινή χθες τα εγκαίνια της εμποροζωοπανηγύρεως Σερρών», *Σερραϊκόν Βήμα*, 25.09.1957, σ. 2.

⁸² [Ανώνυμος], «Ο Δήμος Σερρών οργανώνει εμποροζωοπανήγυριν εις την πόλιν μας από της 24-30 Σεπτεμβρίου», *Σερραϊκόν Βήμα*, 06.09.1957, σ. 2. Βλ. και σχετικό έγγραφο του δήμου προς τα σωματεία καφεζυθοπωλών, νεωτερισμών, παντοπωλών, υφασματοπωλών, εστιατόρων, ζαχαροπλαστών, κουρείων-κομμωτών. Γενικά Αρχεία του Κράτους νομού Σερρών, *κυτίον 232*, φάκελος 4. Ταυτόχρονα μεριμνά ο δήμος και για την έκδοση της σχετικής διάταξης από την αστυνομία της πόλης, η οποία θα επιτρέπει να παραμένουν ανοιχτά τα καταστήματα για όλη τη μέρα στο χρονικό διάστημα της εμποροπανήγυρης. Γενικά Αρχεία του Κράτους νομού Σερρών, *κυτίον 181*, φάκελος 11.

⁸³ «*Εις την Έκθεσιν Σερρών της εμποροζωοπανηγύρεως. Δια πρώτην φοράν εις την πόλιν μας, η ακροβατική ατραξιόν ο γύρος του θανάτου. Δύο ακροβάται συγχρόνως και μία ακροβάτις (κοπέλλα) 17 χρονών θα σας καταπλήξουν με τα πλέον πρωτότυπα και απίθανα ακροβατικά τους νούμερα με τας μοτοσυκλέτας των. Σε 5 μέτρα ύψος γυρίζουν στα λεία τοιχώματα του ξυλίνου κυλίνδρου με δεμένα μάτια ελεύθερα χέρια, όρθιοι, καθιστοί, πλαγίως, παίρνουν και δίδουν σημαίας, φορούν και βγάζουν πουκάμισα, παίζουν κιθάρα και γενικός παρουσιάζουν πρωτότυπα, πρωτοφανή και επικίνδυνα ακροβατικά νούμερα. Θα μείνετε κατάπληκτοι από το συγκλονιστικό θέαμα που θα δείτε κοπέλλα να γυρίζει σε 5 μέτρα ύψος με δεμένα μάτια να αλλάζει πουκάμισα. Δεν πρέπει ουδείς Σερραίος να χάση την επικίνδυνον και τόσον τολμηρή ακροβατική ατραξιόν των Μαύρων ανθρωποαετών*». Από διαφημιστική καταχώριση σε εφημερίδα. [Ανακοίνωση], «*Εις την Έκθεσιν Σερρών της εμποροζωοπανηγύρεως*», *Σερραϊκόν Βήμα*, 25.08.1961, σ. 2.

⁸⁴ Γ. Βοζίκας, *Η συνοικία της Αγίας Μαρίνας στην Ηλιούπολη και το πανηγύρι της. Η καθημερινή ζωή και ταυτότητα της πόλης*, Αθήνα 2009, σ. 311-316.

⁸⁵ Το έτος 1960 οι εισπράξεις ήταν περίπου 37.000 δρχ., ενώ τα έξοδα ήταν κοντά στις 48.000 δρχ. Απόφαση Δημοτικού Συμβουλίου αρ. 21/24.07.1961. Γενικά Αρχεία του Κράτους νομού Σερρών, *κυτίον 20*, φάκελος 8. Αντίστοιχα τα χρήματα που διατίθεντο από τον προϋπολογισμό του δήμου για την οργάνωση του πανηγυριού λιγόστευαν κάθε χρόνο. Για το έτος 1961 προέβλεπε 30.000 δρχ. Απόφαση Δημοτικού Συμβουλίου αρ. 21/24.07.1961. Γενικά Αρχεία

γίας το πανηγύρι άρχισε να εμφανίζει σημάδια παρακμής, ενώ τα πρότυπα οικονομικής ανάπτυξης στην πόλη φαίνεται πως είχαν αρχίσει να αλλάζουν. Σύμφωνα με τις απόψεις που διατυπώθηκαν στη συνεδρίαση του δημοτικού συμβουλίου «η εμποροζωοπανήγυρις αυτή όχι μόνον δεν αποδίδει, αλλά και παθητικόν φέρει εις τον δήμον», οι δε έμποροι και βιοτέχνες της πόλης των Σερρών «επέδειξαν τελείαν αδιαφορίαν εις τρόπον ώστε να αποτύχη παντελώς του σκοπού, δι'ον προορίζετο» και «η εμφάνισίς της να μειώνει τον πολιτισμόν της ιστορικής αυτής πόλεως»⁸⁶. Ύστερα από αυτές τις εξελίξεις ο δήμος αποφάσισε η εμποροπανήγυρη να τελείται πλέον κάθε τρία χρόνια, και τέλος την κατάργησε.

Την ίδια εποχή συνεχίζει να τελείται και η προπολεμική εμποροπανήγυρη του Σιδηροκάστρου, η οποία μάλιστα το έτος 1958 επεκτείνει τις ημέρες λειτουργίας σε τέσσερις ημέρες (31 Αυγούστου έως 3 Σεπτεμβρίου)⁸⁷. Το Σιδηρόκαστρο, μια ιστορική πόλη που δέχτηκε τους Μελενικιώτες πρόσφυγες το 1913 και συνδέθηκε με τους εθνικούς αγώνες, γρήγορα ανέπτυξε ένα πολιτισμό με έντονα αστικά χαρακτηριστικά. Κάθε χρόνο τελούνταν πανηγύρι την ημέρα κατά την οποία γιορταζόταν η κατάθεση της Τιμίας Ζώνης της Θεοτόκου (31 Αυγούστου)⁸⁸. Μάλιστα η συγκεκριμένη γιορτή είχε καθιερωθεί στο Σιδηρόκαστρο ως επίσημη μέρα αργίας, καθώς η εικόνα της Αγίας Ζώνης συνδεόταν με το προσφυγικό στοιχείο από το Μελένικο, αφού την είχαν μεταφέρει μαζί τους οι πρόσφυγες.

Πλήθος κόσμου συνέρρεε για το πανηγύρι τόσο από την επαρχία Σιντικής όσο και από τις άλλες περιφέρειες του νομού. Το πρόγραμμα ήταν ιδιαίτερα πλούσιο και προσεγμένο. Το θρησκευτικό τελετουργικό περιελάμβανε αρχιερατική λειτουργία, εκφώνηση πανηγυρικού, τέλεση αγιασμού, αργυπνία, λιτάνευση της θαυματουργού εικόνας με τη συνοδεία φιλαρμονικής και τιμητικής στρατιωτικής φρουράς, και συμμετοχή επισήμων.

Το πλούσιο θρησκευτικό τελετουργικό συνοδευόταν και από διάφορες εθνικές εκδηλώσεις της νεολαίας Σιδηροκάστρου με τη συμμετοχή της φιλαρμονικής του δήμου, ενώ παράλληλα γίνονταν και αθλητικοί αγώνες (πάλης,

του Κράτους νομού Σερρών, *κντίον* 20, φάκελος 8. Ενώ για το έτος 1960 προέβλεπε 50.000 δρχ. Απόφαση Δημοτικού Συμβουλίου αρ. 185/04.08.1960. Γενικά Αρχεία του Κράτους νομού Σερρών, *κντίον* 62, φάκελος 1. Και για το έτος 1957, όταν ξεκίνησε μεταπολεμικά η εμποροπανήγυρη, προέβλεπε 40.000 δρχ.. Απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου αρ. 289/05.06.1957. Γενικά Αρχεία του Κράτους νομού Σερρών, *κντίον* 226, φάκελος 3.

⁸⁶ Απόφαση δημοτικού συμβουλίου αρ. 225/02.08.1963. Γενικά Αρχεία του Κράτους νομού Σερρών, *κντίον* 62, φάκελος 1.

⁸⁷ «Περί αλλαγής χρόνου τελέσεως ετησίας εμποροζωοπανηγύρεως Σιδηροκάστρου», Εφημερίδα της Κυβερνήσεως (Φ.Ε.Κ.) 218/6-12-1958, τεύχ. Α'.

⁸⁸ Κ. Πασχαλέρη, *Το Σιδηρόκαστρο τον παλιό καλό καιρό εκείνο (1939–1959)*, Θεσσαλονίκη 1997², σ. 18 -19.

ποδοσφαίρου, ποδηλατοδρομίας) μαζί με βραβεύσεις αθλητών⁸⁹ και αθλητικών σωματείων.

Το όλο γεγονός συμπληρωνόταν από αγοραπωλησίες ζώων και πραγμάτων⁹⁰. Επιπλέον η εμποροπανήγυρη περιελάμβανε κτηνοτροφική έκθεση τεχνητής γονιμοποίησης και βραβεύσεις για τις καλύτερες μοσχίδες. Και στο πανηγύρι του Σιδηροκάστρου, όπως και στα άλλα πανηγύρια που εξετάσαμε πιο πριν, προκειμένου να γίνει καλύτερα η διεξαγωγή του πανηγυριού και για να διευκολυνθούν οι έμποροι και οι επισκέπτες λαμβανόταν πρόνοια για την ύδρευση των πανηγυριστών, το πότισμα των ζώων, και τον ηλεκτροφωτισμό του χώρου⁹¹.

Όπως στην εμποροπανήγυρη των Σερρών κατά τον ίδιο τρόπο και στο Σιδηρόκαστρο το πολιτιστικό πρόγραμμα του πανηγυριού ανανεωνόταν κάθε χρόνο. Έτσι το έτος 1961 το πρόγραμμα εμπλουτίστηκε από μεγάλη έκθεση έργων «χειροτεχνίας και αγροτικής οικιακής οικοτεχνίας», στην οποία παρευρέθηκαν πολλοί επίσημοι, ιερείς, τοπικές αρχές, διευθυντές δημοσίων υπηρεσιών, στρατιωτικές αρχές κ.ά.⁹²

Στην περίοδο μετά τον πόλεμο συνέχιζε να τελείται αδιάκοπτα η εμποροζωοπανήγυρη στην Ηράκλεια, όπως τη γνωρίσαμε και προπολεμικά⁹³. Εδώ

⁸⁹ Για του αθλητές της πάλης τα έπαθλα ήταν χρηματικά. Για τον πρώτο οριζόταν ως έπαθλο 800 δρχ., για το δεύτερο 400 δρχ. και για τον τρίτο 200 δρχ. Δημοσιευμένη ανακοίνωση του δήμου Σιδηροκάστρου. [Ανακοίνωση], «Η θρησκευτική πανήγυρις και εμποροζωοπανήγυρις εις Σιδηρόκαστρον», *Σερραϊκόν Βήμα*, 20.08.1960, σ. 2.

⁹⁰ Μάλιστα το 1961, σύμφωνα με τον τοπικό τύπο στη εμποροζωοπανήγυρη του Σιδηροκάστρου, «πραγματοποιήθησαν πράξεις αγοραπωλησίας μικρών και μεγάλων ζώων τόσον υπό των εμπόρων, όσον και υπό του ενταύθα υποκαταστήματος της Αγροτικής Τραπέζης διά τας ανάγκας των γεωργών της Επαρχίας μας». Β. Αρβανιτίδης, «Η εφετινή εμποροζωοπανήγυρις Σιδηροκάστρου εσημείωσε εξαιρετικήν επιτυχίαν», *Σερραϊκόν Βήμα*, 06.09.1961, σ. 1.

⁹¹ Ανακοίνωση του δήμου Σιδηροκάστρου. [Ανακοίνωση], «Η θρησκευτική πανήγυρις και εμποροζωοπανήγυρις εις Σιδηρόκαστρον», *Σερραϊκόν Βήμα*, 20.08.1960, σ. 2.

⁹² Β. Αρβανιτίδης, «Η εφετινή εμποροζωοπανήγυρις Σιδηροκάστρου εσημείωσε εξαιρετικήν επιτυχίαν», *Σερραϊκόν Βήμα*, 06.09.1961, σ. 1.

⁹³ Γράφει σχετική ανακοίνωση για την ετήσια εμποροζωοπανήγυρη της Ηράκλειας: «Μεγάλη Ετήσια εμποροπανήγυρις και ζωοπανήγυρις Ηράκλειας (Κάτω Τζουμαγιά) Σερρών. Από 18-21 Αυγούστου 1957. Ο Δήμαρχος Ηράκλειας ανακοινούει ότι: Η κατ' έτος τελουμένη εν Ηρακλεία (Κάτω Τζουμαγιά) μεγάλη τετραήμερος εμποροπανήγυρις μετά ζωοπανηγύρεως θα τελεσθή και εφέτος. Η προβλεπομένη κατά το έτος τούτο πολυπληθής μεταφορά ενταύθα διαφόρων εμπορευμάτων εγγυάται σπουδαιότατην κίνησιν. Επίσης προμηνύονται μεγάλοι πράξεις επί των μικρών και μεγάλων ζώων, άτινα φέρονται προς πώλησιν. Το ζήτημα της υδρέυσεως εις τον τόπον της εμποροπανηγύρεως τόσον δια τους επισκέπτας, όσον και δια το πότισμα των ζώων είναι πλήρως εξησφαλισμένον, ως και δια το ζήτημα του ηλεκτροφωτισμού του χώρου, ένθα τελείται η εμποροπανήγυρις. Εκ μέρους της Δημοτικής Αρχής θα ληφθώσιν όλα τα μέτρα δια την άνετον παραμονήν των επισκεπτών και δια την πλήρη και πρόθυμον υποστήριξιν αυτών. Η Εμποροπανήγυρις θα ανοίξη την δεκάτην ογδόην (18) Αυγούστου και θα κλείση το εσπέρας της εικοστής πρώτης (21) ιδίου εν. έτους. Την πρώτην ημέραν της εμποροπανηγύρεως ήτοι την 18^{ην} Αυγούστου 1957 θα

απουσίαζε η σύνδεση της αγοράς με κάποιο θρησκευτικό γεγονός. Άρχιζε όμως να εμφανίζεται μια τάση εμπλουτισμού του όλου οικονομικού γεγονότος και με άλλες εκδηλώσεις, όπως είδαμε να συμβαίνει στο πανηγύρι του Σιδηροκάστρου αλλά και της πόλης των Σερρών. Έτσι το έτος 1960 η Διεύθυνση Γεωργίας του νομού οργάνωσε κατά τη διάρκεια του πανηγυριού «κτηνοτροφική έκθεση μοσχίδων του Τομέως Ηρακλείας». Επίσης οι παραδοσιακοί αθλητικοί αγώνες πάλης, με χρηματικά έπαθλα για τους νικητές⁹⁴, συμπληρώνονται με αγώνες ποδοσφαίρου, όπως και στο πανηγύρι του Σιδηροκάστρου. Με τον τρόπο αυτό δε γέμιζαν μόνο οι ημέρες του πανηγυριού με παραπάνω δραστηριότητες αλλά επιπλέον το όλο γεγονός εμπλουτιζόταν με καινούργια νοήματα και απομακρυνόταν, συνειδητά πλέον, από τη στενή έννοια της συναλλαγής αλλά και τη μορφή του παραδοσιακού εμπορικού πανηγυριού.

Στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια εξακολουθούσε να λειτουργεί η ζωοπανήγυρη. Γινόταν στην άκρη του πανηγυριού και εκεί συγκεντρώνονταν επαγγελματίες ή αγρότες, οι οποίοι πουλούσαν ή αγόραζαν γουρούνια, κατσίκια, πρόβατα, μεγάλες αγελάδες, άλογα κ.ά. Εκεί, έβλεπε κανείς άλλους να περιμένουν υπομονετικά μαζί με τα ζώα τους για να τα πουλήσουν, άλλους να ψάχνουν για να αγοράσουν και άλλους να δοκιμάζουν τα ζώα που επρόκειτο να αγοράσουν να τα ζεύουν επί τόπου για να δουν, αν κάνουν για τη δουλειά που τα θέλουν κ.ά. Αντίστοιχα οι αγρότες που επρόκειτο να πουλήσουν κάποιο ζώο στο πανηγύρι προετοιμασμένοι για όλα αυτά πρόσεχαν όλο το προηγούμενο διάστημα το ζώο που επρόκειτο να πουλήσουν, το τάζιζαν παραπάνω, το χτένιζαν κ.λπ. Οι ζωέμποροι έρχονταν από διάφορες περιοχές της Ελλάδας και ενδιαφέρονταν συνήθως για βουβάλια, για τα οποία ήταν φημισμένη η περιοχή, και τα αγόραζαν για σφαγή ή για το γάλα και το βούτυρο.

Η εμποροπανήγυρη ως συναλλαγή ήταν ο τόπος συνάντησης του πωλητή

λάβη χώραν ποδοσφαιρική συνάντησις μεταξύ των ομάδων “Μεγάλου Αλεξάνδρου” Ηρακλείας και μιας των καλλιτέρων ομάδων Θεσσαλονίκης. Την τρίτην ημέραν ήτοι την 20ήν Αυγούστου 1957 θα λάβη χώραν ο τελικός ποδοσφαιρικός αγών των ομάδων περιφέρειας Ηρακλείας δια το κύπελον του Δήμου και απονομή επάθλων. Την τελευταίαν ημέραν θα λάβη χώραν πάλη κατά την οποία θα δοθούν δώρα εις τους νικητάς ως εξής: Ο πρώτος των νικητών θα λάβη δραχμάς 500, ο δεύτερος δραχ. 200, και ο τρίτος 100. Οι κ.κ. Δήμαρχοι, Πρόεδροι και λοιπαί Αρχαί, προς ούς κοινοποιείται η παρούσα, παρακαλούνται, όπως δώσωσιν ευρείαν δημοσιότητα εις αυτήν. Εν Ηρακλεία τη 23 Ιουλίου 1957. Ο Δήμαρχος Ηρακλείας Νικόλαος Β. Νικόλτσιος». Γενικά Αρχεία του Κράτους νομού Σερρών, κτυίον 232, φάκ. 4.

⁹⁴ Τα χρηματικά έπαθλα για τους παλαιστές στο πανηγύρι της Ηράκλειας ήταν κατά τι χαμηλότερα από τα έπαθλα των παλαιστών στο πανηγύρι του Σιδηροκάστρου. Ο πρώτος νικητής έπαιρνε 700 δρχ. ο δεύτερος 300 δρχ. και ο τρίτος 200 δρχ. Από δημοσιευμένη ανακοίνωση του Δήμου Ηράκλειας, «Μεγάλη ετήσια εμποροπανήγυρις και ζωοπανήγυρις Ηράκλειας (Κάτω Τζουμαγιάς)», *Σιδηροκαστρινόν Βήμα*, 07.08.1960, σ. 2. Το ποσό δεν ήταν ευκαταφρόνητο, αν υπολογίσουμε πως η χρυσή λίρα Αγγλίας ετιμάτο το 1960, σύμφωνα με την ίδια εφημερίδα, σε 280,30 δρχ. [Ανόνημος], «Η χθεσινή τιμή της χρυσής λίρας», *Σιδηροκαστρινόν Βήμα*, 07.08.1960, σ. 2.



με τον αγοραστή και η τιμή στις μεταξύ τους συναλλαγές ήταν διαπραγματεύσιμη. Κοντά στους πωλητές και τους αγοραστές και σε όλη τη διάρκεια της διαπραγμάτευσης ήταν και οι λεγόμενοι «τζαμπάζηδες», οι μεσάζοντες. Ήταν αυτοί που γεφύρωναν τις δύο πλευρές και άλλοτε προσκεκλημένοι άλλοτε ακάλεστοι συμμετείχαν στις διαπραγματεύσεις, προσδοκώντας να βγάλουν κάποια χρήματα από τη διαμεσολάβησή τους. Δεν απουσίαζαν επίσης και οι περιπτώσεις αντιπραγματισμού, είδος με είδος, ενώ η τυχόν διαφορά που προέκυπτε καλυπτόταν με χρήματα. Η ζωοπανήγυρη δεν κράτησε πολλά χρόνια καθώς μετά τη συρρίκνωση της οικόσιτης κτηνοτροφίας έπαψε να λειτουργεί.

Η διασκέδαση ήταν ένα σημαντικό κομμάτι της εμποροπανηγύρης και κάτι που ανέμενε ο κόσμος. Ο «γύρος του θανάτου», οι παραστάσεις με θαυμαστά γεγονότα, όπως το κορίτσι που μεταμορφώνεται σε γορίλα, αλλά και τα ζώα του τσίρκου που έρχονταν παλιά στο πανηγύρι φάνταζαν εξωτικά στην καθημερινότητα του σερραϊκού κάμπου. Το να δει κανείς από κοντά, στην ενδοχώρα της δεκαετίας του '50 και του '60, λιοντάρι ή ελέφαντα ήταν οπωσδήποτε κάτι το εξαιρετικό. Στη διασκέδαση εντάσσονταν οι παλαιστικοί αλλά και διάφοροι άλλοι αθλητικοί αγώνες⁹⁵.

Η συμμετοχή του κόσμου στο πανηγύρι σε αυτή την περίοδο ήταν μεγάλη και συλλογική. Με την έλευση του πανηγυριού μεγάλα караβάνια σχηματίζονταν από τα γύρω χωριά, για να επισκεφθούν το πανηγύρι. Οι κάτοικοι θυμούνται πως έρχονταν στο πανηγύρι επισκέπτες από τα διπλανά χωριά με τα κάρα ή ακόμη και με τα πόδια. Πολλοί από αυτούς έμεναν στο πανηγύρι για δυο και τρεις ημέρες, έχοντας το κάρο για κατάλυμά τους. Πολλοί έφερναν φαγητά από το σπίτι τους, ενώ στο πανηγύρι αγόραζαν σταφύλια, πορτοκαλάδα και χαλβά.

Παράλληλα με την εμποροπανήγυρη της Ηράκλειας συνεχίζεται την περίοδο εκείνη να τελείται με μεγάλη επιτυχία και το πανηγύρι της Σκοτούσας⁹⁶. Το πανηγύρι αυτό ξεκινούσε την ημέρα που εόρταζε η εκκλησία τη Γέννηση της Θεοτόκου (8 Σεπτεμβρίου), και συνοδευόταν από πανηγυρική, συνή-

⁹⁵ Σημειώνεται ότι σε αυτήν την περίοδο τα έπαθλα σε ορισμένα πανηγύρια εξακολουθούν να είναι σε είδος, οι δε ονομασίες των κατηγοριών της πάλης παραμένουν, ως τεχνικοί όροι, στην τουρκική. Για παράδειγμα στο πανηγύρι του αγίου Αθανασίου της Νιγρίτας ορίζονταν οι εξής αγώνες με τα ανάλογα βραβεία: «1) Ποδηλατοδρομία α' νικητής, αμνός. 2) Ιπποδρομία α' νικητής, αμνός. 3) Δρόμος πεζών α' νικητής, αμνός και β' νικητής, ερίφιον. 4) Λιθοβολία α' νικητής, αμνός. 5) Πήδημα τριπλούν α' νικητής, αμνός.» Ενώ για τις κατηγορίες της πάλης θεσπίζονταν τα εξής βραβεία «1) Μικρών παλαιστών διάφορα αξίας αντικείμενα. 2) Κιτσιούκ ορτά, αμνός. 3) Μπιούκ ορτά, τράγος 4) Μπάσι, ταύρος.» [Ανώνυμος], «Μεγάλη εορταστική εμποροπανήγυρις μετ' αθλητικών και παλαιστικών αγώνων Ιερού Ναού Αγίου Αθανασίου Νιγρίτης», *Μακεδονία*, 28.04.1957, σ. 4.

⁹⁶ [Ανώνυμος], «Εξαιρετική επιτυχία εσημείωσεν η εμποροζωοπανήγυρις της Σκοτούσας», *Σερραϊκόν Βήμα*, 10.09.1957, σ. 2.



θως αρχιερατική, θεία λειτουργία. Συνοδευόταν επίσης από ζωοπανηγυρη, η οποία ήταν εξίσου φημισμένη για τον όγκο των συναλλαγών της⁹⁷, όπως και η ζωοπανηγυρη της Ηράκλειας.

Το εμπορικό πανηγύρι στον καινούργιο αιώνα

Από τα πανηγύρια που περιγράψαμε πιο πάνω, ορισμένα εξακολουθούν ακόμη και σήμερα, στην αυγή του καινούργιου αιώνα, να βρίσκονται σε λειτουργία. Είναι το πανηγύρι της Ηράκλειας, το οποίο εξακολουθεί να τελείται ετησίως στα τέλη Αυγούστου για έξι ημέρες (22-27 Αυγούστου), και το πανηγύρι της Σκοτούσας, το οποίο διαρκεί τέσσερις ημέρες (8-11 Σεπτεμβρίου). Ένα ακόμη εμπορικό πανηγύρι που έχει φθάσει μέχρι τις ημέρες μας, αλλά αρκετά μικρότερης οικονομικής εμβέλειας, συγκριτικά με τα δύο προηγούμενα πανηγύρια, είναι το πανηγύρι του Σιδηροκάστρου (29 Αυγούστου - 2 Σεπτεμβρίου). Η θέση των πανηγυριών αυτών μέσα στο χρόνο, το ένα μετά το άλλο, αποτελούν απόηχο της παράδοσης των αλυσιδωτών ετήσιων περιοδικών αγορών των παλαιότερων χρόνων.

Ωστόσο σήμερα εμποροπανηγύρεις δε λειτουργούν μόνο σε αυτές τις περιοχές του νομού. Γίνονται και αλλού, όπως στη Μαυροθάλασσα ή στην Πρώτη. Οι εμποροπανηγύρεις που οργανώνονται στους δήμους που αναφέραμε πιο πάνω, ιδιαίτερα στην Ηράκλεια και τη Σκοτούσσα, και σε αντίθεση με τα νεώτερα πανηγύρια, αποτελούν ένα κεντρικό και σημαντικό γεγονός για τη ζωή του τόπου και της περιφέρειας. Γι' αυτό και συγκριτικά με τα άλλα πανηγύρια η πραγμάτωση του θεσμού είναι, από τεχνική άποψη, περισσότερο οργανωμένη και, από πλευράς δραστηριοτήτων, περισσότερο εμπλουτισμένη με πολιτιστικές εκδηλώσεις και αθλητικούς αγώνες.

Ειδικότερα, για το πανηγύρι της Ηράκλειας, ο χώρος όπου στήνουν οι έμποροι και μικροπωλητές την πραμάτεια τους οργανώνεται και διευθετείται εκ των προτέρων από τις υπηρεσίες του δήμου⁹⁸. Ορίζεται η έκταση της αγοράς, χωρίζεται σε ευθυγραμμισμένα κομμάτια, ορίζονται διάδρομοι για το κοινό και στήνονται κατά μήκος των διαδρόμων αριθμημένες παράγκες («εκθετήρια»), οι οποίες πρόκειται να στεγάσουν τους εμπόρους. Ο χώρος της αγοράς οργανώνεται κατά εμπορευματικό είδος. Έτσι σε μια μεριά υπάρχουν μόνο ταβέρνες και καντίνες, σε ένα άλλο ξεχωριστό μέρος της αγοράς υπάρχουν είδη ψυχαγωγίας, μια άλλη πλευρά της αγοράς είναι μόνο για τα είδη της

⁹⁷ Σύμφωνα με ρεπορτάζ του τοπικού τύπου η ετήσια εμποροζωοπανηγυρη της Σκοτούσας «εις τον τομέα των ζωαγορών σημειώνει πάντοτε ρεκόρ». [Ανώνυμος], «Αι τοπικά εμποροπανηγύρεις», *Σερραϊκόν Βήμα*, 22.08, 1957, σ. 1.

⁹⁸ Βλ. Παράρτημα. Για την οργάνωση του χώρου της αγοράς και τη συμμετοχή των εμπόρων πρβλ. Γ. Βοζίκας, «Οι υπαίθριες αγορές των θρησκευτικών πανηγυριών στην πρωτεύουσα», *Λαογραφία*, ό.π., σ. 195-214.



ένδυσης, άλλη μόνο για τα είδη της υπόδησης και άλλη για τα παιδικά παιχνίδια. Όπως είδαμε πιο πάνω με την κατάργηση της οικόσιτης κτηνοτροφίας σταμάτησε και η ζωαγορά. Κι όπως είπε ένα πληροφορητής «*Τα ζώα έγιναν τρακτέρ και μηχανές*». Τη θέση λοιπόν της ζωαγοράς πήρε η έκθεση αντιπροσωπειών γεωργικών μηχανημάτων, η οποία βρίσκεται στην είσοδο του χώρου της εμποροπανηγύρης.

Επίσης ως προς την οργανωτική υποδομή της αγοράς υπάρχει πρόβλεψη για παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, νερού και ασφάλειας. Σε ιδιαίτερο κεντρικό σημείο υπάρχει κέντρο πληροφόρησης και νοσηλευτικής περίθαλψης για τυχόν έκτακτα περιστατικά. Επίσης, σε όλη την έκταση της αγοράς υπάρχει μικροφωνική εγκατάσταση για διάφορες ανακοινώσεις προς τους εκθέτες και το κοινό. Όλα τα παραπάνω αποτυπώνουν την τάση για μια περισσότερο κεντρικά ελεγχόμενη αγορά και για μια πιο ορθολογική οργάνωση του χώρου της εμποροπανηγύρης από ό,τι γινόταν στο παρελθόν.

Το πανηγύρι συγκεντρώνει κάθε χρόνο, κατά περίπτωση, περίπου διακόσιους έως τριακόσιους εμπόρους και άλλους εκατό περίπου μικροπωλητές. Η αυξημένη, ή όχι, συμμετοχή εξαρτάται συχνά και από εξωτερικούς παράγοντες, όπως π.χ. οι ασταθείς ημερομηνίες ορισμένων πανηγυριών που ακολουθούν οι έμποροι μπορεί να συμβάλλουν, ώστε να συμπέσει ένα πανηγύρι με κάποιο άλλο και αναγκαστικά αυτοί να μοιραστούν. Οι επαγγελματίες των εμποροπανηγύρεων ή, όπως τους ονομάζει ο δήμος, «εκθέτες» είναι συνήθως πλανόδιοι έμποροι, ντόπιοι ή από διάφορες περιοχές της Ελλάδας, κυρίως της Θράκης, και περιφέρονται στα πανηγύρια της επικράτειας. Τα συνηθισμένα προϊόντα που πωλούν είναι είδη οικιακού εξοπλισμού, ένδυσης, υπόδησης, διατροφής, λαϊκής τέχνης, δερμάτινα είδη, μπιζού, παιχνίδια κ.ά.

Οι μικροπωλητές ή, πάλι όπως τους ονομάζει ο δήμος, «μικροεκθέτες» είναι αλλοδαποί, Αφρικανοί, Ινδοί, Ασιάτες, Βαλκάνιοι και προσφέρουν, εκτός από τα συνηθισμένα προϊόντα που βρίσκει κανείς στις αγορές αυτού του είδους, και άλλα εμπορεύματα της πατρίδας τους, δίνοντας ένα πολυεθνικό τόνο στην αγορά. Οι μικροπωλητές σε αντίθεση με τους εμπόρους δεν έχουν ανάγκη από ιδιαίτερες υποδομές και χώρο για να εγκατασταθούν και έτσι πληρώνουν λιγότερα χρήματα για τη συμμετοχή τους στην αγορά.

Ιδιαίτερη πρόνοια λαμβάνεται για τους τοπικούς συλλόγους (ποδοσφαιρικοί σύλλογοι, πολιτιστικοί σύλλογοι, καλλιτεχνικά εργαστήρια), στους οποίους παραχωρείται δωρεάν χώρος, για να εκθέσουν τις δραστηριότητές τους και τα προϊόντα τους. Παλαιότερα είχε δοθεί χώρος σε γηγενείς Ρομά – οι Ρομά καταλαμβάνουν ένα σεβαστό ποσοστό στο συνολικό πληθυσμό της Ηράκλειας – και εξέθεσαν προϊόντα χειρονακτικής και μουσικής παράδοσης, στην οποία ειδικεύονται. Με την παρουσία του τοπικού, είτε είναι αυτό με τη μορφή των τοπικών συλλόγων είτε είναι με τη μορφή των τοπικών προϊόντων (π.χ. λουκά-



νικα Τζουμαγιάς), η αγορά, από τη φύση της υπερτοπική, αποκτά περισσότερο τοπικό χαρακτήρα και έτσι ξεχωρίζει από τα άλλα γειτονικά πανηγύρια.

Η κατ' έτος σύσταση της εμποροπανηγύρης γίνεται με απόφαση του δημοτικού συμβουλίου και κοινοποιείται στους ενδιαφερομένους. Για τη συμμετοχή σε μια εμποροπανήγυρη οι έμποροι προκαταβάλλουν το ποσό που απαιτείται για την ενοικίαση της θέσης τους⁹⁹. Ως προς το ποια θέση θα έχουν στο πανηγύρι, αν και αυτό ρυθμίζεται με βάση την προτεραιότητα, στην πράξη υπάρχει ένα εθιμικό καθεστώς μιας ιδιάζουσας «χρησικτησίας», το οποίο πηγάζει από το γεγονός ότι οι έμποροι που συμμετέχουν στην εμποροπανήγυρη είναι οι ίδιοι κάθε φορά. Έτσι, όταν πρόκειται να συμμετάσχουν στο πανηγύρι διατηρούν, για εμπορικούς λόγους, την ίδια θέση που είχαν και στις προηγούμενες χρονιές. Με αυτό τον τρόπο διευθέτησης του χώρου παρατηρείται το φαινόμενο να επαναλαμβάνεται κάθε χρόνο η αγορά ελάχιστα διαφοροποιημένη σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια.

Στα σημερινά χρόνια έχει προστεθεί μια σημαντική παράμετρος στην εμποροπανήγυρη της Ηράκλειας. Αναφέρομαι στη θρησκευτική πλαισίωση του πανηγυριού. Έγινε προσπάθεια να συσχετισθεί χρονικά και σημασιολογικά το τοπικό εμπορικό γεγονός με το θρησκευτικό πανηγύρι, άλλοτε ενοσιώνοντας το μεταξύ τους κενό με πολιτιστικές εκδηλώσεις και άλλοτε μεταφέροντας μερικές μέρες πιο πριν την έναρξη του εμπορικού πανηγυριού. Κι αυτό γιατί, όπως έλεγαν οργανωτές, λόγω του ισχυρού θρησκευτικού συναισθήματος των κατοίκων της περιοχής *«ένα οποιοδήποτε γεγονός, όταν συνοδεύεται από μια θρησκευτική εκδήλωση, έχει και τα εχέγγυα επιτυχίας και συμμετοχής»*. Ωστόσο, θα αδικούσε το όλο γεγονός εάν περιορίζαμε ερμηνευτικά την κίνηση αυτή σε μια αυστηρά οικονομική προοπτική από τη μεριά των συντελεστών. Ενδεχομένως να υπάρχει, αλλά όχι σε πρωτεύοντα βαθμό. Η επιθυμία για σύνδεση του εμπορικού πανηγυριού με το θρησκευτικό πανηγύρι θεωρώ ότι πηγάζει από μια επιθυμία για ολοκλήρωση του γεγονότος, με την έννοια

⁹⁹ Συνολικά η αγορά, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο χώρος που βρίσκεται το λούνα παρκ, καλύπτει έκταση περίπου 2.000 τ.μ. Η ενοικίαση των θέσεων μέσα σε αυτήν γίνεται μέσα από ένα πολύπλοκο επιμερισμό του χώρου σε διάφορες εμπορικές ζώνες. Οι τιμές ενοικίασης διαβαθμίζονται ανάλογα την εμπορικότητα των ζωνών στις οποίες οι θέσεις βρίσκονται και τον αριθμό των τετραγωνικών μέτρων (τ.μ.) που καταλαμβάνουν. Το ύψος της τιμής ενοικίασης και για τις έξι ημέρες της εμποροπανηγύρης κυμαίνεται. Μια συνηθισμένη θέση έχει έκταση 25 τ.μ. και ενοικιάζεται είτε 270 ευρώ είτε 240 ευρώ είτε 180 ευρώ. Οι ψησταριές και τα κέντρα διασκέδασης πληρώνουν 240 ευρώ, οι ροτόντες και οι καντίνες 205 ευρώ. Για τα συρόμενα καρότσια καταβάλλεται το ποσό των 35 ευρώ. Ωστόσο η εμποροπανήγυρη επεκτείνεται και στους γύρω χώρους καθώς και στο γειτνιάζοντα στεγασμένο χώρο της λαϊκής αγοράς. Για τους χώρους αυτούς ισχύει διαφορετικό τιμολόγιο. Επίσης ξεχωριστό καθεστώς ισχύει για την ενοικίαση του χώρου όπου πρόκειται να στηθεί το λούνα παρκ, αφού ο χώρος αυτός παραχωρείται με πλειοδοσία. Δημοτικό Συμβούλιο Ηράκλειας, αριθ. απόφασης 225/21.06.2007. Πρβλ. Γ. Βοζίκας, *Η συνοικία της Αγίας Μαρίας στην Ηλιούπολη...*, ό.π., σ. 294-300.

της απόδοσης σε αυτό το γεγονός ενός νοήματος, το οποίο θα προεκτείνει τους ορίζοντές του – ας μη ξεχνάμε ότι πανηγύρι σημαίνει και γιορτή –, θα το ολοκληρώνει και δε θα το αφήνει εγκλωβισμένο στα στενά όρια του οικονομικού γεγονότος. Άλλωστε η μεταστροφή ενός εμπορικού πανηγυριού σε θρησκευτικο-εμπορικό πανηγύρι είναι κάτι το συνηθισμένο στην ιστορία των εμποροπανηγύρεων. Σημαντικό μερίδιο στη διαμόρφωση των συνθηκών που συνέτειναν σε αυτή την αλλαγή είχε και η ίδια η τοπική κοινωνία. Το ρόλο αυτό τον ανέλαβε μια δραστήρια εθελοντική ομάδα της περιοχής με θρησκευτική και κοινωνική δράση.

Στην εμποροπανήγυρη της Ηράκλειας ειδική θέση κατέχουν οι αγώνες πάλης που τελούνται την τελευταία μέρα του πανηγυριού στο τοπικό γήπεδο ποδοσφαίρου. Πρόκειται για μια μακρά παράδοση ακόμη ζωντανή και ιδιαίτερα αγαπητή, κυρίως στους μεγαλύτερους σε ηλικία, την οποία τη συναντήσαμε στο πανηγύρι της Νιγρίτας του 1923, και τη βρίσκουμε να συνεχίζεται στα τέλη της δεκαετίας του '50 στο πανηγύρι της Ηράκλειας, του Σιδηροκάστρου και της Σκοτούσσας. Το άθλημα αυτό γνωρίζει ευρεία διάδοση στην περιοχή των Σερρών και υπάρχουν αρκετοί παλαιστικοί σύλλογοι¹⁰⁰. Πολλά θρησκευτικά πανηγύρια ακόμη και σήμερα συμπεριλαμβάνουν αγώνες πάλης με ανάλογα έπαθλα, κυρίως στα πανηγύρια του δήμου της Νιγρίτας, της Βισαλτίας, του Λευκώνα αλλά και σε άλλες περιοχές. Ενδεικτικά, τέτοιου είδους πανηγύρια γίνονται στη συνοικία του Πύργου της Μαυροθάλασσας, στο Φλάμπουρο, στην Τερπνή, στην Νικόκλεια, στην περιοχή των Θερμών, στο Σκούταρι και αλλού. Σε πολλές από αυτές τις περιοχές υπάρχει ειδικά διαμορφωμένος υπαίθριος χώρος για την τέλεση αυτού του αθλήματος. Οι αγώνες αυτοί είναι εμπλουτισμένοι με ιδιαίτερα τελετουργικά στοιχεία και καθ' όλη τη διάρκειά τους από την έναρξη μέχρι το τέλος συνοδεύονται από τη μουσική οργάνων (νταούλι και ζουρνάς) που παίζουν Ρομ της περιοχής.

Στους αγώνες πάλης των εμποροπανηγύρεων συμμετέχουν αθλητές από τα τοπικά αθλητικά σωματεία των Σερρών, αλλά συχνά καλούνται να συμμετάσχουν και αθλητές από τις γειτονικές χώρες, Βουλγαρία, Τουρκία κ.ά., οπότε στην περίπτωση αυτή ο αγώνας παίρνει και ένα ιδιαίτερο χρώμα. Τώρα τελευταία μάλιστα συμμετέχουν στο αγώνισμα και γυναίκες αθλήτριες από την Ελλάδα αλλά και το εξωτερικό. Με τον προοδευτικό εκχρηματισμό της οικονομίας τα χρηματικά έπαθλα αντικατέστησαν τα ζώα¹⁰¹.

¹⁰⁰ Το άθλημα γνωρίζει επίσης ευρεία διάδοση εκτός από τις Σέρρες και σε άλλες περιοχές της Μακεδονίας αλλά και στη Θράκη. E. Albanidis, D. Goulimaris, V. Serbezis, «Organization of folk athletic games in Thrace», *Folklore*, 40 (2008), σ. 87-100. <http://www.folklore.ee/folklore/vol40/thrace.pdf>

¹⁰¹ Τα χρηματικά έπαθλα ορίζονται με απόφαση του δημοτικού συμβουλίου. Στην εμποροπανήγυρη της Ηράκλειας το έτος 2007 στην πρώτη κατηγορία της πάλης το έπαθλο για τον πρώτο

Άμεσα συνδεδεμένη με τις εξελίξεις που σημειώσαμε πιο πάνω στην οργάνωση και τέλεση της εμποροπανηγυρης είναι και η προσθήκη στο όλο γεγονός διαφόρων πολιτιστικών εκδηλώσεων, κάτι που βλέπουμε να συμβαίνει και σε άλλες εμποροπανηγύρεις του νομού στην μεταπολεμική περίοδο. Οργανώνεται συναυλία λαϊκών τραγουδιών, παρουσιάζονται χορευτικά συγκροτήματα της περιοχής ή γίνεται έκθεση ζωγραφικής από το τοπικό εργαστήριο ζωγραφικής του δήμου. Με αυτό τον τρόπο δίνεται και μια διάσταση πολιτιστικής εκδήλωσης στο πανηγύρι, κάτι που το απομακρύνει, ως ένα βαθμό, από τις τοπικές εμποροπανηγύρεις του μεσοπολέμου.

Το πανηγύρι λοιπόν της πάλαι ποτε Τζουμαγιάς εξακολουθεί να λειτουργεί. Ωστόσο το ερώτημα είναι η συμμετοχή του κόσμου σε αυτό και πώς το ίδιο το κοινό το προσλαμβάνει. Σίγουρα το γεγονός του πανηγυριού είναι σημαντικό για τον ίδιο το δήμο αφού εκείνες τις ημέρες πλήθος κόσμου από τις γύρω περιοχές συρρέει στην Ηράκλεια. Όμως είναι αναμφισβήτητο πως δεν έχει σήμερα την ίδια σημασία με αυτή που είχε στο παρελθόν. Οι κάτοικοι εξακολουθούν να πηγαίνουν σε αυτό, όμως υπάρχει μια σχετική διαφοροποίηση σχετικά με τον τρόπο που το αντιμετωπίζουν. Οι νεότερες ηλικίες χωρίς να αδιαφορούν για το θεσμό επισκέπτονται το πανηγύρι. Στη συνέχεια όμως προτιμούν να συνεχίζουν τη διασκέδασή τους, με αφορμή πάντα το πανηγύρι, στα μαγαζιά της κεντρικής αγοράς του δήμου και όχι μέσα στο χώρο της εμποροπανηγυρης. Οι μεγαλύτεροι, αντίθετα, έχουν βιώματα παλαιότερων εποχών από αυτό, και επιζητούν να τα ξαναβιώσουν. Ψωνίζουν και ως επί το πλείστον παραμένουν σε αυτό για να διασκεδάσουν.

Παρόμοια εξέλιξη παρατηρούμε και για το άλλο μεγαλύτερο εμπορικό πανηγύρι του νομού, το πανηγύρι της Σκοτούσσας, με τη διαφορά ότι η θρησκευτική παράμετρος του συγκεκριμένου πανηγυριού δεν είναι προσθήκη των τελευταίων χρόνων αλλά είναι κάτι που υπήρχε από παλιά.

Διαφαίνεται και εδώ μια τάση για κεντρική, ορθολογική και, ως ένα βαθμό, γραφειοκρατική οργάνωση του όλου γεγονότος. Ο προγραμματισμός των εκδηλώσεων και η διευθέτηση του χώρου της αγοράς (έκδοση τοπογραφικού διαγράμματος¹⁰², πρόβλεψη ηλεκτρισμού, ύδρευσης, τουαλετών, φύλαξη χώρου κ.λπ.) γίνονται από τις δημοτικές υπηρεσίες, σύμφωνα με τις αποφάσεις που λαμβάνει κάθε χρόνο το δημοτικό συμβούλιο ειδικά για το πανηγύρι και σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία.

Η τακτική που ακολουθείται απέναντι στους επαγγελματίες είναι ίδια. Και εδώ, λαμβάνεται υπόψη η πρακτική που εφαρμοζόταν στο παρελθόν. Οι

είναι τετρακόσια ευρώ (400,00), στη δεύτερη κατηγορία το έπαθλο για τον πρώτο είναι διακόσια είκοσι ευρώ (220,00) και για την τρίτη κατηγορία το έπαθλο του πρώτου είναι εκατόν εξήντα ευρώ (160,00). Δημοτικό συμβούλιο Ηράκλειας αριθ. Απόφασης 227/21.06.2007.

¹⁰² Το πανηγύρι στήνεται στη θέση «Πλατάνια» του δήμου. Βλ. Παράρτημα.



επαγγελματίες έμποροι που λαμβάνουν μέρος, έρχονται από όλα τα μέρη της Ελλάδας (Αθήνα, Ήπειρο, Θράκη) και οι παλαιότεροι από αυτούς διατηρούν δικαιώματα επί των θέσεων που νοικιάζουν κάθε χρόνο, όπως είδαμε να συμβαίνει και στο πανηγύρι της Ηράκλειας. Στην περίπτωση της Σκοτούσσας, και σε αντίθεση με το πανηγύρι της Ηράκλειας, οι παράγκες που στήνονται είναι πρωτοβουλία του κάθε εμπόρου χωριστά και όχι του δήμου συνολικά. Ο κάθε ένας επαγγελματίας κατασκευάζει τον πάγκο του σύμφωνα με τις προσωπικές του προτιμήσεις, δίνοντας έτσι ένα πολύχρωμο ύφος στην αγορά και θυμίζοντας με αυτόν τον τρόπο τις εμποροπανηγύρεις των παλαιότερων εποχών.

Το ύψος του ενοικίου των θέσεων προσδιορίζεται από ένα σύνθετο σύστημα αξιολόγησης, το οποίο συνδυάζει την ακριβή θέση μέσα στην αγορά με την αντίστοιχη κατανάλωση του ηλεκτρικού ρεύματος που προσφέρει η αγορά στους εκθέτες (π.χ. εάν διαθέτουν ψησταριά ή ψυγείο, ο αριθμός των ψυγείων που διαθέτουν, ο αριθμός των λαμπτήρων που χρησιμοποιούν κ.λπ.). Με αυτόν τον τρόπο η διευθέτηση και διαχείριση του πανηγυριού γίνεται μια περίπλοκη διαδικασία αλλά και πιο δίκαιη.

Παράλληλα, με τη συνδρομή του Πνευματικού και Πολιτιστικού Κέντρου του δήμου, πραγματοποιούνται διάφορες πολιτιστικές εκδηλώσεις, π.χ. παραστάσεις θεάτρου σκιών, χορευτικών συγκροτημάτων, «βραδιά τρίτης ηλικίας», μουσικές συναυλίες κ.λπ. Επίσης διατίθεται δωρεάν χώρος σε διάφορους τοπικούς συλλόγους (κυνηγών, φωτογράφων κ.λπ.) προκειμένου να εκθέσουν τις δραστηριότητές τους.

Και βέβαια, μαζί με τις πολιτιστικές δραστηριότητες γίνονται και αθλητικές. Οργανώνονται αγώνες δρόμου («Γύρος δήμου Σκοτούσσης»), ποδοσφαιρικός αγώνας παλαιμάχων, ενώ την τελευταία ημέρα του πανηγυριού πραγματοποιούνται και οι καθιερωμένοι, ήδη από την ίδρυση του πανηγυριού, αγώνες πάλης με αντίστοιχα χρηματικά έπαθλα για τους νικητές.

Από τον τρόπο τέλεσης του πανηγυριού βλέπουμε πως το εμπορικό πανηγύρι της Σκοτούσσας δεν περιορίζεται στον οικονομικό τομέα αλλά επεκτείνεται και στον πολιτιστικό. Το γεγονός αυτό καθιστά το πανηγύρι της Σκοτούσσας ένα σημαντικό γεγονός για την περιφέρεια και ένα από τα πιο γνωστά πανηγύρια του νομού. Για την ίδια την κοινότητα το πανηγύρι είναι διπλά ωφέλιμο. Προσφέρει αρκετά έσοδα, ενώ με την τέλεσή του η κοινότητα επανέρχεται κάθε χρόνο στην επικαιρότητα των γεγονότων του νομού και βγαίνει από την αφάνεια. Με τη σημασία ενός ιδιαίτερου τοπικού προϊόντος ωφελεί οικονομικά την κοινότητα και παράλληλα την καθιστά διακριτή από τα υπόλοιπα χωριά του νομού συμβάλλοντας έτσι στη συγκρότηση της τοπικής ταυτότητας.



Συμπερασματικά

Ο θεσμός των εμποροπανηγύρεων έχει μακρά ιστορία και κατέχει εξέχουσα θέση μέσα στον πολιτισμό του ανθρώπου. Έχει συνδεθεί με σημαντικές οικονομικές, κοινωνικές και θρησκευτικές πλευρές της ζωής των κοινοτήτων. Συχνά ταυτίστηκε με θρησκευτικές γιορτές και αποτέλεσε αφορμή συγκέντρωσης και επικοινωνίας των ανθρώπων, λαμβάνοντας έτσι το χαρακτήρα ενός κοινωνικού γεγονότος το οποίο συμπύκνωνε μέσα του βασικές παραμέτρους στη συγκρότηση, συνέχιση και εξέλιξη μιας κοινωνίας.

Στην Ελλάδα οι ετήσιες περιοδικές αγορές είχαν ευρεία διάδοση, αποτέλεσμα ίσως του τρόπου οργάνωσης της οικονομίας, και έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη του τοπικού εμπορίου και της τοπικής οικονομίας γενικότερα. Η περίοδος του μεσοπολέμου αποτελεί μια χρονική περίοδο στην οποία γενικά ο θεσμός των εμποροπανηγύρεων στην Ελλάδα βρίσκεται σε άνοδη κατάσταση. Κάθε χωριό ή πόλη το οποίο στο παρελθόν είχε φιλοξενήσει μια τέτοιου είδους αγορά ή που θεωρεί ότι μπορεί να παίξει ένα τέτοιο οικονομικό ρόλο στην περιοχή, ζητά να ιδρύσει το δικό της εμπορικό πανηγύρι με προφανείς σκοπούς.

Από τις μαρτυρίες που έχουμε σχετικά με την εξέλιξη των σεραϊκών εμποροπανηγύρεων φαίνεται ότι κατά την προπολεμική περίοδο ήταν ένας σημαντικός θεσμός για την περιοχή και αδίκως δεν έχει συγκεντρώσει μέχρι τώρα τη δέουσα προσοχή των μελετητών. Η σπουδή με την οποία ασχολήθηκαν οι κοινότητες και δήμοι εκείνης της εποχής στις Σέρρες για την ανάπτυξη ενός πανηγυριού στην περιοχή τους μας φανερώνει την ιδιαίτερη σημασία του θεσμού. Το εμπορικό πανηγύρι εκείνης της εποχής επιτελούσε όχι μόνο οικονομικές αλλά επιπλέον κοινωνικές και πολιτικές λειτουργίες. Φάνταζε ως μια πηγή εσόδων αλλά και άντλησης κύρους για την κοινότητα ή το δήμο που το οργάνωνε.

Στη μεταπολεμική περίοδο οι εμποροπανηγύρεις συνεχίζονται, εμφανίζοντας ωστόσο και ορισμένα σημάδια αναπροσανατολισμού του ιδεολογικού τους υπόβαθρου και των πολιτισμικών τους συνυποδηλώσεων. Με την υπερτοπικότητα της αγοράς περισσότερο έντονη από ποτέ οι οργανωτές αρχίζουν να δίνουν συνειδητά πλέον έμφαση και στην τοπική παραγωγική ιδιαιτερότητα. Παράλληλα οι εμποροπανηγύρεις αποκτούν και ένα χαρακτήρα πολιτιστικής εκδήλωσης. Οι αθλητικές δραστηριότητες εμπλουτίζονται και μέσω αυτών μεταφέρονται στο πανηγύρι οι νέες αστικές αξίες, τις οποίες εκφράζει με το δικό του τρόπο ο αθλητισμός στη σύγχρονη εποχή.

Σήμερα ο θεσμός των εμποροπανηγύρεων απόρροια και των εξελίξεων στον οικονομικό τομέα αλλά και των διεθνών ανακατατάξεων συνεχίζει να υπάρχει παρουσιάζοντας μια αυξητική τάση. Αρκετά από τα αμιγώς θρησκευ-

τικά πανηγύρια έχουν μετατραπεί, κατά περίπτωση, σε μικρές ή και σχετικά μεγάλες εμποροπανηγύρεις. Είναι σχεδόν δύσκολο να συναντήσει κανείς σήμερα θρησκευτικό πανηγύρι στην περιοχή των Σερρών που δεν το συνοδεύει μια, έστω πρόχειρη, αγορά από εμπόρους και μικροπωλητές.

Η επιβίωση και ενδυνάμωση της εμποροπανηγυρής στη σύγχρονη εποχή σίγουρα έχει σχέση με οικονομικές προσδοκίες από τη μεριά των οργανωτών και οπωσδήποτε με οικονομικά αδιέξοδα από τη μεριά των επαγγελματιών. Ωστόσο δεν πρέπει να παραμελούνται και τα πολιτισμικά συνυποδηλούμενα που σχετίζονται με τη διατήρηση του θεσμού μέχρι σήμερα. Η εμποροπανηγυρη αποτελεί σαφώς ένα σχετικά σημαντικό έσοδο για τα οικονομικά του δήμου, καθώς και ένα μέσο τουριστικής προβολής της κοινότητας προς τα έξω με σκοπό την προσέλκυση επισκεπτών. Αλλά για τους ίδιους τους κατοίκους, ιδίως τους παλαιότερους, το πανηγύρι εξακολουθεί να είναι μία από τις εκδηλώσεις που τους ενώνει, ένας κοινός τόπος αναφοράς και ένα κομμάτι από την ιστορία του τόπου τους. Ο κόσμος συνεχίζει να συμμετέχει στο πανηγύρι, έστω και με διαφοροποιήσεις, να αγοράζει από αυτό, να διασκεδάζει σε αυτό, να ενθουσιάζεται στους αγώνες πάλης, να φανατίζεται και αρκετά συχνά να διαπληκτίζεται σε αυτούς. Αυτά συνιστούν κοινωνικούς δείκτες του γεγονότος ότι τα σεραϊκά εμπορικά πανηγύρια εξακολουθούν να παραμένουν ζωντανά στη συνείδηση των κατοίκων.

Το καινούργιο στοιχείο που εμφανίζει ο θεσμός στη σύγχρονη εποχή, και το οποίο μένει να δούμε την εξέλιξή του, είναι ότι ενώ η τοπική ιδιαιτερότητα με την οποία ήταν συνδεδεμένο το πανηγύρι περιοριζόταν έως πριν στον τομέα της παραγωγής, τώρα επεκτείνεται και στο εποίκοδόμημα, στην ιδεολογία. Πρόκειται για τη σύνδεση του εμπορικού πανηγυριού με την παράδοση και τον τοπικό πολιτισμό. Κουβαλώντας το εμπορικό πανηγύρι μνήμες από το ιστορικό παρελθόν της κοινότητας που το οργανώνει αναγνωρίζεται ως στοιχείο του τοπικού της πολιτισμού. Ταυτόχρονα εμφανίζεται στα μάτια των οργανωτών και ως ένα, εν δυνάμει, πρόσφορο πεδίο για μια γενικότερη αναζήτηση, μέσα από τις εκδηλώσεις που το πλαισιώνουν, της σχέσης που έχει η τοπική κοινωνία με το ιστορικό της παρελθόν και τη λαϊκή της παράδοση στην προοπτική της συγκρότησης της τοπικής ταυτότητας.

Παράρτημα



Εικ. 1: Χάρτης των εμποροπανηγύρεων στο νομό Σερρών (αρχές 20ού αι.).

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΕΘΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
 ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΗ. ΑΡΙΘ. ΠΡΩΤ. 10071/930 645656
 ΤΜΗΜΑ

Επισημάνσεις
 692 30.6.30
 229-Α
 5.7.30

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ

*25 Ιουνίου 30
 841*

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Έχοντες υπ' όψει την υπ' αριθ. 22 έ.ξ. πράξιν του Κοινοτικού Συμβουλίου κάτω πορροίων και τό υπ' αριθ. 9719 έ.ξ. Έγγραφον του Νομάρχου Σερρών, προτάσει του Ήμετέρου επί της Έθνικης Οικονομίας Ύπουργού, άπεφασίσασεν και διατάσσασεν.

Έγκρινονεν όπως έν τή κοινότητι κάτω πορροίων, τελήται έτησια έμπορικη πανήγυρις, άρχομένη την 29ην Δύγουστου μέ διάρκειαν 4 ήμερών.

10-7-30

Είς τόν αυτόν Ύπουργόν άνατίθεται ή δημοσίευσις και εκτέλεσις του παρόντος.

Έν Αθήναις τή 292 Ιουνίου 1930.

ΕΝ ΟΝΟΜΑΤΙ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ
 ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΤΑ ΜΕΛΗ

Ε. Βενιζέλου

Α. Βενιζέλου

*Δωρ. Τριανταφυλλίδης
 10/7/30*

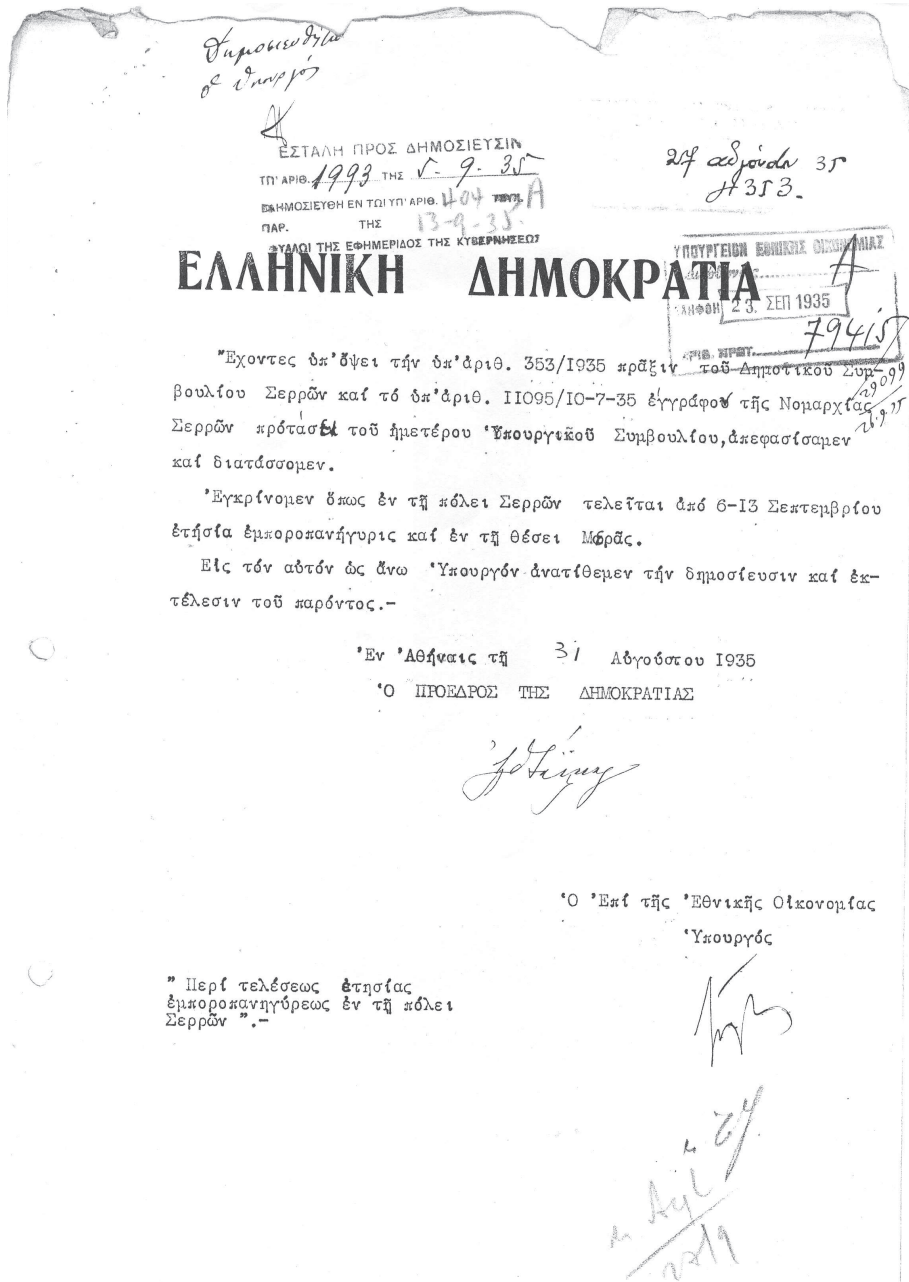
*Α. Βενιζέλου
 Α. Βενιζέλου
 Α. Βενιζέλου*

Ή επί της Έθνικης Οικονομίας Ύπουργός

Ή περί καθιερώσεως έτησιας έμπορικης πανήγυρεως έν τή κοινότητι κάτω πορροίων.

Α. Βενιζέλου

Εικ. 2: Το Προεδρικό Διάταγμα σύστασης της εμποροπανηγύρης στην κοινότητα Κ. Πορροίων με την υπογραφή του Ε. Βενιζέλου.




Εικ. 3: Το Προεδρικό Διάταγμα σύστασης της εμποροπανήγυρης στην πόλη των Σερρών.


 ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
 ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΣΕΡΡΩΝ
 ΔΗΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΑΣ
 Αριθ. Πρωτ. 3948

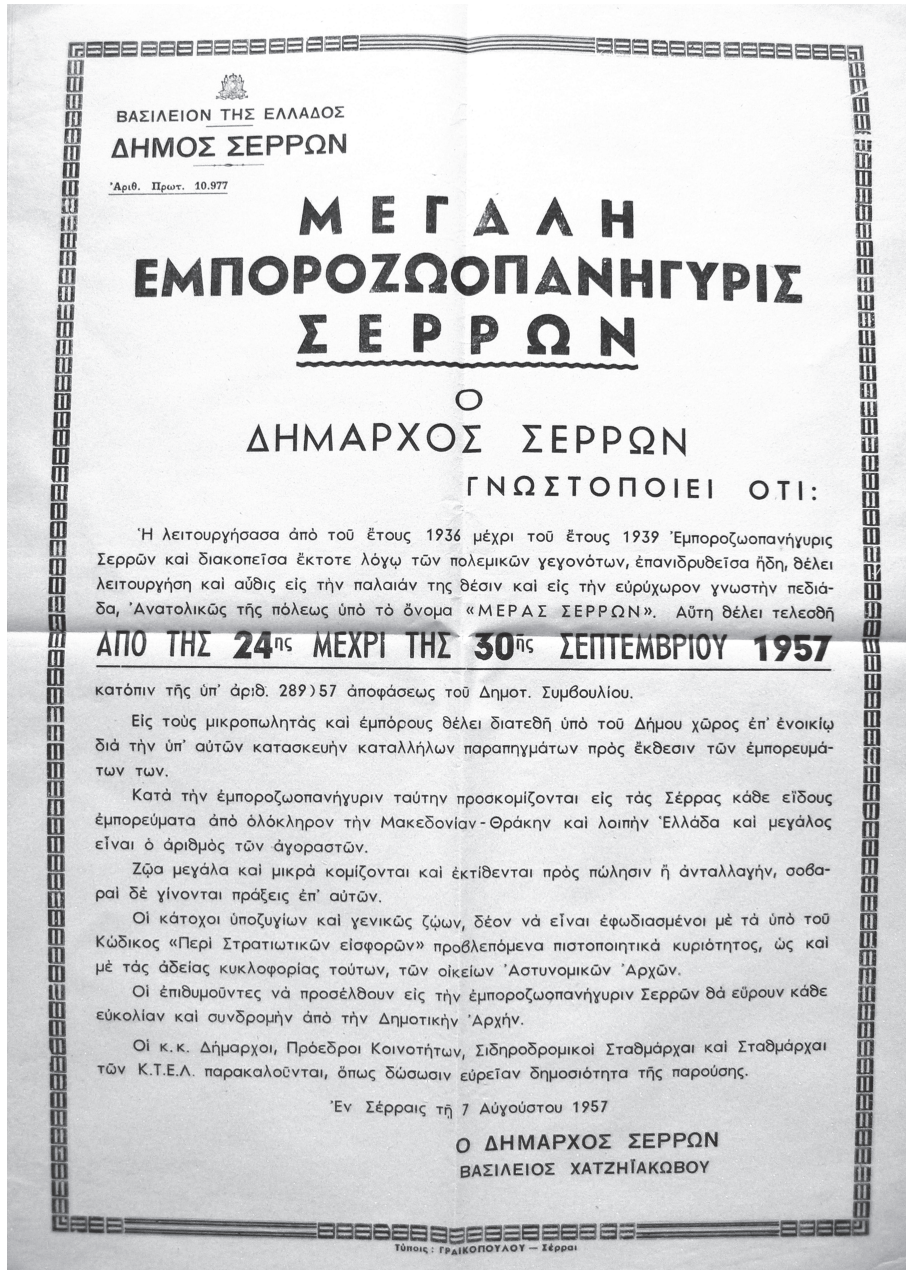
ΜΕΓΑΛΗ ΕΤΗΣΙΑ
ΕΜΠΟΡΟΠΑΝΗΓΥΡΙΣ & ΖΩΟΠΑΝΗΓΥΡΙΣ
ΗΡΑΚΛΕΙΑΣ
 (ΚΑΤΩ ΤΖΟΥΜΑΓΙΑ) ΣΕΡΡΩΝ
ΑΠΟ 18-21 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1957
Ο ΔΗΜΑΡΧΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΑΣ

ΑΝΑΚΟΙΝΟΙ ΟΤΙ :

'Η κατ' έτος τελουμένη έν 'Ηρακλεία (Κάτω Τζουμαγιά) Μεγάλη τετρα-
 ήμερος Έμποροπανήγυρις μετά ζωοπανηγύρεως δά τελεσθῆ και έφέτος.
 'Η προβλεπομένη κατά τό έτος τοῦτο πολυπληθής μεταφορά ένταῦθα
 διαφόρων έμπορευμάτων έγγυάται σπουδαιοτάτην κίνησιν.
 'Επίσης προηγνύονται μεγάλαί πράξεις επί τών μικρών και μεγάλων
 ζώων, άτια φέρονται προς πώλησιν.
 Τό ζήτημα τῆς υδρεύσεως εις τόν τόπον τῆς έμποροπανηγύρεως
 τόσοσιν διά τοῦς έπισκέπτας, όσον και διά τό πότισμα τών ζώων είναι
 πλήρως έξησφαλισμένον, ως και διά τό ζήτημα τοῦ ηλεκτροφωτισμοῦ
 τοῦ χώρου, ένδα τελείται ή έμποροπανήγυρις.
 'Εκ μέρους τῆς Δημοτικῆς 'Αρχῆς δά ληφθώσιν όλα τά μέτρα διά τήν
 άνετον παραμονήν τών έπισκεπτών και διά τήν πλήρη και πρόδουμον
 ύποστήριξιν αὔτων.
 'Η Έμποροπανήγυρις δά άνοιξη τήν δεκάτην όγδόην (18) Αύγουστου
 και δά κλειση τό έσπέρας τῆς εικοστής πρώτης (21) ίδίου έν. έτους.
 Τήν πρώτην ήμέραν τῆς έμποροπανηγύρεως ήτοι τήν 18ην Αύγουστου
 1957 δά λάθη χώραν ποδοσφαιρικῆ συνάντησης μεταξύ τών ομάδων
 « ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ » 'Ηρακλείας και μιās τών καλλιτέρων ομά-
 δων Θεσσαλονίκης.
 Τήν τρίτην ήμέραν ήτοι τήν 20ην Αύγουστου 1957 δά λάθη χώραν ό
 τελικός ποδοσφαιρικός άγών τών ομάδων περιφερείας 'Ηρακλείας διά τό
 κύπελον τοῦ Δήμου και άπονομή έπάθλων.
 Τήν τελευταίαν ήμέραν θα λάθη χώραν ΠΑΛΗ κατά τήν όποιαν θα δοθούν δώρα εις τοῦς νικητάς
 ως έξης: 'Ο πρώτος τών νικητῶν θα λάθη δραχμάς 500, ό δεύτερος δραχ. 200, και ό τρίτος 100,
 Οι κ. κ. Δήμαρχοι, Πρόεδροι και λοιπαί 'Αρχαί, προς οῦς κοινοποιείται ή παρούσα, παρακαλοῦνται, όπως δώσωσιν
 εύρειαν δημοσιότητα εις αυτήν.
 'Εν 'Ηρακλεία τῆ 23-Ιουλίου-1957
 Ο ΔΗΜΑΡΧΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΑΣ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ Β. ΝΙΚΟΛΤΣΙΟΣ


 Τίσις: Γ. Θήρυγαλη - Καρούμπελα Σέρραι Τηλ. 6-35

Εικ. 4: Ανακοίνωση για την εμποροπανήγυρη της Ηράκλειας κατά το έτος 1957.
 (Γ.Α.Κ. Νομού Σερρών, κυτίον 232, φάκ. 4).



Εικ. 5: Ανακοίνωση για την εμποροπανήγυρη των Σερρών κατά το έτος 1957.
(Γ.Α.Κ. Νομού Σερρών).

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
 ΝΟΜΟΣ ΣΕΡΡΩΝ
 ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΣΚΟΤΟΥΣΑΣ

ΜΕΓΑΛΗ 4 ΗΜΕΡΗ ΕΜΠΟΡΟΠΑΝΗΓΥΡΗ ΣΚΟΤΟΥΣΑΣ 8-11 ΣΕΠΤΕΜΒΡΗ 1995

Γνωστοποιούμε στο κοινό ότι, η ετήσια
 ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ & ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΠΑΝΗΓΥΡΗ ΣΚΟΤΟΥΣΑΣ
 αρχίζει στις 8 του Σεπτεμβρίου ημέρα ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ, γιορτή των
ΓΕΝΕΘΛΙΩΝ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ

Παρακαλούνται όλοι οι ευσεβείς και φιλέοργοι Χριστιανοί να τιμή-
 σουν αυτή με την παρουσία τους.

Στην πανήγυρη θα εκτεθούν κάθε είδους εμπορεύματα. Ακόμη μικρά και μεγάλα ζώα.

Η μόνιμη ηλεκτρική εγκατάσταση του χώρου της πανηγύρης ηλεκτροφωτίζει με άπλετο
 φως τον τόπο της πανηγύρης για την καλύτερη διεξαγωγή των συναλλαγών και η γενική
 διαρρύθμιση του χώρου προσφέρει άνετη διαμονή των επισκεπτών.

Την παραμονή της πανηγύρης 7 Σεπτεμβρίου ημέρα ΠΕΜΠΤΗ και
 ώρα 8.30 μ.μ. θα γίνει Μέγας κατανακτικός Εσπερινός στον ΙΕΡΟ
 ΝΑΟ ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, θα ακολουθήσει Λιτανεία και περιφορά
 της Θαυματουργής ΕΙΚΟΝΑΣ ΓΕΝΕΣΙΟ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ και στη
 συνέχεια θα γίνουν διάφορες πολιτιστικές εκδηλώσεις.

Την τετάρτη (4) ημέρα της πανηγύρης ημέρα ΔΕΥΤΕΡΑ και
 ώρα έναρξης 16.00 το απόγευμα θα γίνουν αγώνες ΠΑΛΗΣ
 που οι νικητές θα πάρουν τα ακόλουθα χρηματικά βραβεία.

ΠΑΛΗ	A' Κατηγορία - ο Ιος 70.000 δρχ. ο 2ος 40.000 δρχ.
	B' Κατηγορία - ο Ιος 40.000 δρχ. ο 2ος 25.000 δρχ.
	Γ' Κατηγορία - ο Ιος 25.000 δρχ. ο 2ος 15.000 δρχ.

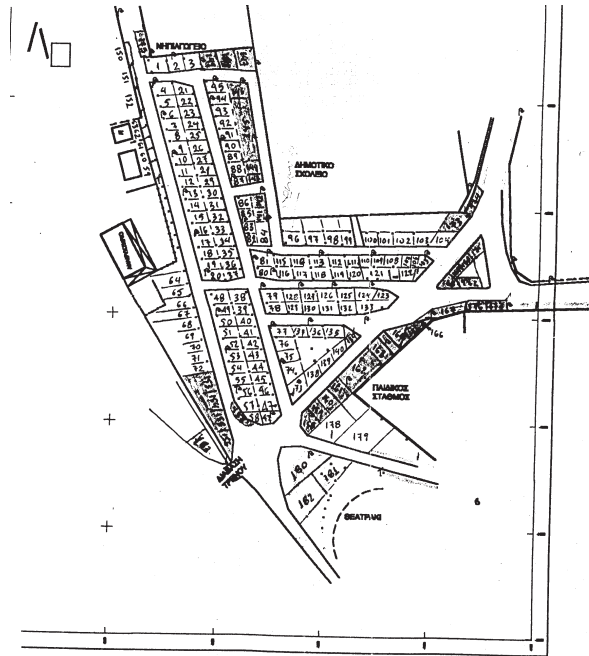
Η πάλη θα διεξαχθεί σε ειδική παλαίστρα.

Με την ευκαιρία της πανηγύρης θα διεξαχθούν στις 8 και 10
 του Σεπτεμβρίου ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ.

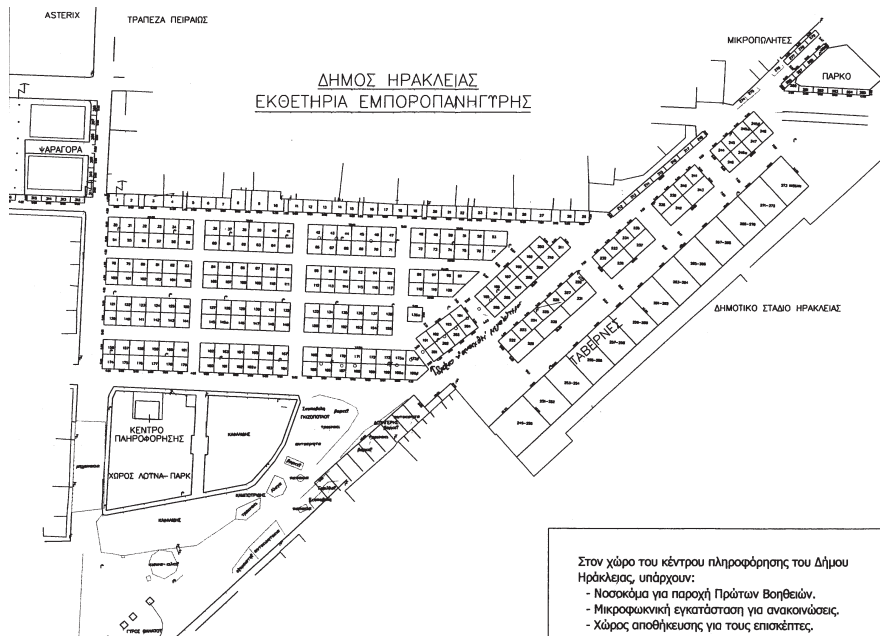
Γνωστοποιούμε ακόμη ότι σταθμεύουν όλες οι αμαξοστοιχίες
 και αυτοκινητάμαξες στο Σ. Σ. ΣΚΟΤΟΥΣΑΣ.

Σκοτούσα 11 Ιουλίου 1995
 Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ
 ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΑΝΤΖΟΣ

Εικ. 6: Ανακοίνωση για την εμποροπανήγυρη της Σκοτούσας (έτος 1995).



Εικ. 7: Τοποδιάγραμμα του χώρου της εμποροπανηγύρης στη Σκοτούσσα (έτος 2007).



Εικ. 8: Τοποδιάγραμμα του χώρου της εμποροπανηγύρης στην Ηράκλεια (έτος 2007).